



FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

UNIVERZITET U SARAJEVU

AMELA MUHOVIĆ

NACIONALNE STRANKE I NACIONALNI IDENTITETI U BOSNI I HERCEGOVINI

ZAVRŠNI RAD

SARAJEVO, 2020.

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

UNIVERZITET U SARAJEVU

AMELA MUHOVIĆ

NACIONALNE STRANKE I NACIONALNI IDENTITETI U BOSNI I HERCEGOVINI

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Doc. dr. Elma Huruz Memović

Student: Amela Muhović

Sarajevo, decembar 2020.

SADRŽAJ

| | |
|--|----|
| 1. Uvod | 1 |
| 2. Teorijsko – metodološki okvir rada..... | 3 |
| 2.1. Problem istraživanja..... | 3 |
| 2.2. Predmet istraživanja..... | 3 |
| 2.2.1. Kategorijalno pojmovni sistem..... | 3 |
| 2.3. Ciljevi istraživanja | 4 |
| 2.3.1. Naučni ciljevi..... | 4 |
| 2.3.2. Društveni ciljevi..... | 4 |
| 2.4. Istraživačke hipoteze..... | 5 |
| 2.5. Metode istraživanja..... | 5 |
| 2.6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja | 6 |
| 3. Političke stranke i nacionalni identiteti | 7 |
| 3.1. Organizovanje političkih stranaka u austrougarskoj monarhiji | 7 |
| 3.2. Razvoj političkih stranaka u BiH poslije I svjetskog rata..... | 9 |
| 3.3. Razvoj nacionalnih političkih stranaka od 1990. godine do danas | 11 |
| 3.3.1. Najvažnije stranke u BiH 1990. | 12 |
| 3.3.2. Prvi višestranački izbori..... | 14 |
| 3.3.3. Dezintegracija nacionalnih pokreta..... | 14 |
| 3.3.4. Najvažnije političke stranke u BiH od 1996. do danas | 17 |
| 4. Nacionalni identiteti u Bosni i Hercegovini | 21 |
| 4.1. Društveno – historijske okolnosti nastanka nacionalnih pokreta u BiH u XIX vijeku | 21 |
| 4.1.1. Muslimanski nacionalni pokret..... | 21 |
| 4.1.2. Srpski nacionalni pokret | 27 |
| 4.1.3. Hrvatski nacionalni pokret..... | 31 |
| 4.1.4. Sličnosti i razlike nacionalnih pokreta..... | 34 |
| 4.2. Političko organizovanje na nacionalnoj osnovi | 37 |
| 4.3. Osnovni elementi poimanja nacije u kontekstu Bosne i Hercegovine..... | 41 |
| 4.3.1. Prožimanje etničkog i građanskog u identitetu nacije | 42 |
| 4.3.2. Estatistički oblici nacije..... | 49 |
| 5. Nacionalne stranke i nacionalni identiteti u BiH..... | 55 |

| | |
|--|----|
| 5.1. Koncept identiteta | 55 |
| 5.1.1. Socijalizacija u podlozi personalnog i kolektivnog identiteta | 56 |
| 5.2. Izgradnja nacionalnog identiteta kao opći cilj odgoja i obrazovanja u BiH | 58 |
| 6. Zaključak | 62 |
| 7. Literatura | 65 |
| 8. Kratka biografija..... | 67 |

1. UVOD

U drugoj polovini 19. stoljeća, Evropa prolazi kroz niz političkih, teritorijalnih i kulturnih promjena pod utjecajem velikih diplomatskih i vojnih sila tog doba. Poslijedobivanja saglasnosti od ugarske i austrijske vlade da će jezički zakon biti prihvaćen, provladina saborska većina ga je izglasala odmah po otvaranju Sabora, 30. decembra 1913. godine. Saborska djelatnost prekinuta je atentatom Gavrila Princa na prestolonasljednika Franza Ferdinanda 28. juna 1914. godine u Sarajevu.

Prve korake formiranja višestranačja u BiH kao sastavnom dijelu Austro-Ugarske monarhije prekida Prvi svjetski rat. Nakon završetka rata u Kraljevini SHS, Bosna i Hercegovina gubi svoj politički subjektivitet, te je u tom razdoblju gotovo nemoguće pratiti djelovanje političkih stranaka izvan jugoslavenskoga okvira.

Građani i politički predstavnici s područja BiH uglavnom svoje mjesto u političkom životu pronalaze kroz djelovanje stranaka na čitavom jugoslavenskom području: Radikalna stranka Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka, Jugoslavenska muslimanska organizacija, Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska zajednica, Hrvatska stranka prava, Komunistička partija Jugoslavije, Jugoslavenska nacionalna stranka i Jugoslavenska radikalna zajednica.

Nakon pada komunizma u cijeloj Evropi, a samim tim i u Bosni i Hercegovini koja je u to vrijeme sastavni dio komunističke Jugoslavije, stvaraju se uvjeti za razvoj višestranačja u modernom smislu. Mnogi autori smatraju kako je tada Bosna i Hercegovina nastavila tamo gdje je stala uoči Prvoga svjetskoga rata, pronalazeći poveznicu u činjenici da su i tada kao i 1990. godine najviše glasova dobile partije s etničkim predznakom.

U proljeće 1989. pojavile su se ideje da se građani Bosne i Hercegovine politički organizuju na osnovi nacionalnih vrijednosti naslijeđenih na konfesionalnoj pripadnosti. Protivnici toga isticali su da su se etničko-nacionalno-konfesionalni projekti, na ovim prostorima, pokazali neracionalnim i za političko organizovanje, a još više za političko djelovanje.

Nakon završetka rata postupno dolazi do dezintegracije nacionalnih pokreta Srba, Bošnjaka i Hrvata okupljenih oko stranaka SDA, SDS i HDZ BiH, te se formiraju konture

istinskoga demokratskoga sistema.Ujedno, čitavo poslijeratno razdoblje karakteriše i inflacija političkih subjekata koja je karakteristična za sve tranzicijske zemlje pa tako i za Bosnu i Hercegovinu.

Nakon 1990. godine narodi Bosne i Hercegovine su priglili su nacionalne stranke. Od tog trenutka nacionalno pitanje postalo je, bar se takav dojam ima, glavno, životno pitanje Bosne i Hercegovine. Nacionalni konflikti povećavali su unutarnje jedinstvo i homogenizaciju svake nacije u sukobu. Naravno, treba istaknuti da nacionalne stranke nisu same po sebi prouzrokovale rat, ali su, nepobitno, pridonijele da on bude još krvaviji.

Cilj ovog magistarskog rada, jeste prikazati nacionalne stranke i nacionalne identitete u Bosni i Hercegovini, te njihov međuodnos, te pozitivne i negativne efekte njihovih korelacija.

2. TEORIJSKO – METODOLOŠKI OKVIR RADA

2.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja predstavlja preovlađujući utjecaj nacionalnih političkih stranaka u procesima re/afirmacije nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini. Istraživanjem je obuhvaćeno pitanje oblikovanja nacionalnih stranaka i nacionalnih identiteta (srpskog, hrvatskog i bošnjačkog) od austrougarskog doba do danas. Koristićemo izvore različitih autora iz drugačijih historijskih perioda koji pripadaju različitim etničkim zajednicama i nacijama. Historijske činjenice su nam bitne u mjeri koliko one imaju značaj u današnjim realnim okolnostima, jer specifičnost Bosne i Hercegovine je i u tome što se u njenom političkom sistemu prepliću prošlost, sadašnjost i budućnost i što određeni elementi prožimaju sve tri vremenske dimenzije.

2.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu vezan je za analiziranje utjecaja nacionalnih stranaka na formiranje nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini. U sklopu rada će biti predstavljen historijat političkih stranaka u BiH od austrougarskog doba do danas, a drugim riječima detaljnije će se govoriti o samom djelovanju najprije nacionalnih stranaka koje su egzistirale na ovim prostorima u periodu od vladavine austrougarske.

2.2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

NACIONALNE STRANKE – obuhvataju pripadnike iste nacije i imaju nacionalne ciljeve, konfesionalne obuhvataju pripadnike iste konfesije.¹

NACIJA - nacija (lat.: rod, pleme, narod), etnička, politička, kulturna i ekonomski zajednica ljudi, ustaljena na zajedničkom području, sa zajedničkim jezikom, zajedničkom prošlošću, tradicijama i običajima. Od nacionalnih pokreta 19. stoljeća te od stvaranja nacionalnih država, u mnogim evropskim jezicima nacija se izjednačuje s državom, a često i s narodom.²

¹ Vukajlija, M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1980., str. 114.

² Hrvatska enciklopedija, Leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., str. 221.

NACIONALNI IDENTITET - Danas je nacionalni identitet glavni oblik poistovjećivanja s kolektivom. Poistovjećivanje s „nacijom“ je u svjetovnoj eri najpouzdaniji način da se nadvlada konačnost smrti i osigura izvjesna mjera lične besmrtnosti.³

2.3.Ciljevi istraživanja

2.3.1. Naučni ciljevi

Kada su u pitanju efekti ovog istraživanja s aspekta nauke, onda možemo istaći da je cilj da ukaže značaj utjecaja nacionalnih stranaka na re/afirmaciju nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini.

Ovim istraživanjem se mogu ustanoviti i specifični faktori koji utiču na re/afirmaciju nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini, a kojih možda nema u drugim zemljama.

Naučni cilj istraživanja je da se dođe do relevantnih podataka koji će pomoći da se sadašnja situacija popravi. Ovo istraživanje će pomoći da ne oskudijevamo podacima koji su naučno relevantni, a odnose se na sve veći utjecaj stranaka na političku scenu Bosne i Hercegovine.

2.3.2. Društveni ciljevi

Društveni cilj istraživanja je upravo onaj cilj za koji rezultati istraživanja treba da budu upotrijebljeni.

Društveni cilj istraživanja se u našem slučaju ogleda u obezbjeđivanju naučnih saznanja vezanih za nacionalne stranke i nacionalne identitete u Bosni i Hercegovini, na osnovu kojih se mogu preduzeti određene društvene mjere u oblasti smanjivanja eventualno negativnih utjecaja istih.

Drugim riječima, društveni cilj istraživanja ima za fokus dapokaže, da li je i pod kojim okolnostima nacionalni identitet negativan politički faktor (kada su u pitanju

³ Leksikon država svijeta, Ekstrade d.o.o., Rijeka, 2005., str. 160.

nacionalne stranke) u zemljama koje teže demokratskim ciljevima i vrijednostima, kao što je slučaj sa Bosnom i Hercegovinom.

2.4. Istraživačke hipoteze

Generalna hipoteza

- *H0: Nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini su, između ostalih faktora, doprinijele formiranju nacionalnih identiteta.*

Navodim više pojedinačnih hipoteza:

- *H1: Sveprisutno pitanje nacionalnog identiteta vodi do potenciranja etnonacionalnih stavova kod donosioca političkih odluka.*
- *H2: Za političko djelovanje nacionalnih stranaka nastalih nakon raspada bivše Jugoslavije veliki značaj imaju nacionalni identiteti.*
- *H3: Tri najveće nacionalne stranke su usko povezane sa religijskim zajednicama, među njima postoji jak međuodnos.*

2.5. Metode istraživanja

Prilikom naučnog istraživanja koristit će se kvantitativna i kvalitativna istraživanja.

Istraživačke metode prikupljanja podataka sastoje se od:

- Analiza literarne građe.

U postupku provjere postavljenih hipoteza primijenjene su sljedeće naučne metode:

- Metoda deskripcije, prilikom definisanja pojmove i činjenica vezanih za problematiku istraživanja.
- Metoda dokazivanja, prilikom utvrđivanja signifikantnosti postavljenih hipoteza.
- Komparativna metoda, prilikom upoređivanja razlika rezultata istraživanja u stavovima između različitih uzoraka.

2.6.Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Kad je u pitanju vremenski plan istraživanja, rad ćemo provesti kroz dva dijela:

- period prikupljanja podataka (od početka maja do kraja maja)
- obrada podataka (od početka juna do kraja juna)

3. POLITIČKE STRANKE I NACIONALNI IDENTITETI

3.1. Organizovanje političkih stranaka u austrougarskoj monarhiji

U drugoj polovini 19. stoljeća, Evropa prolazi kroz niz političkih, teritorijalnih i kulturnih promjena pod utjecajem velikih diplomatskih i vojnih sila tog doba. U svjetlu toga jača i tendencija Austro - Ugarske za osvajanjem teritorija Bosne i Hercegovine te izbacivanjem Osmanskog Carstva s područja jugoistočne Evrope u svrhu ostvarenja svojih političkih i ekonomskih ciljeva na Balkanu. Austro-Ugarska će početi provoditi svoju politiku na Balkanu 1878. godine, nakon okupacije Bosne i Hercegovine. Na tom će se prostoru njena politika definitivno ustaliti 1908. godine aneksijom Bosne i Hercegovine. Period vladavine Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini trajao je od 1878. godine do kraja Prvog svjetskog rata 1918. godine.⁴

S druge strane, u periodu od 1908. do 1918. godine Austro – Ugarska je, suprotno naredbama Berlinskog kongresa, i formalno anektirala Bosnu i Hercegovinu. Ustav je u Bosni i Hertegovini u politički život unio tri nove institucije od kojih je Saobr svakako najvažnija. Sabor je imao pravo u ovom slučaju da sarađuje na onim pitanjima koja zakonom o upravljanju u BiH nisu bila u isključivoj nadležnosti parlamenta Austrije i Ugarske. Na taj način je bila završena izgradnja ustavno pravnog poretka u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave.

Iako je kurijalni princip kao neefikasan bio napušten u Austriji tokom 1907. godine, i gdje se prešlo na opće pravo glasa, Bosanski sabor je zbog specifičnih okolnosti upravo bio zasnovan na konfesionalnom i kurijalnom principu. Bosanski sabor je imao 20 virilnih članova i 72 izborna poslanika.

Virilni članovi Sabora bili su: reis-ul-ulema, direktor vakufsko-mearifske uprave, sarajevski i mostarski muftija i po imenovanju najstariji muftija, četiri mitropolita, potpredsjednik Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta Srpske pravoslavne crkve, rimokatolički nadbiskup, dva provincijala franjevačkog reda, sefardski nadrabin sarajevski, predsjednik Vrhovnog suda, predsjednik Advokatske komore u Sarajevu, zatim načelnik grada Sarajeva i predsjednik Trgovačke i zanatske komore u Sarajevu.⁵

⁴<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A2547/dastream/PDF/view>, preuzeto, 03.06.2020.

⁵<https://www.parlament.ba/Content/Read/179?title=Periodaustrougarskevladavine>, preuzeto, 03.06.2020.

Stanovništvu je bilo podijeljeno u tri kurije:

- Prvoj kuriji su u ovom slučaju pripadala sva slica koja svojim posjedom, općim poreskim obavezama čine poseban socijalni sloj stanovništva. Prvoj kuriji su pripadali muslimanski zemljoposjednici begovi i age, bogati trgovci i industrijalci, diplomirani visokoškolci i vojna lica. Sveukupno je pripadalo 18 mandata u Saboru.
- Druga kurija je obuhvatala gradsko stanovništvo onih mesta koja imaju gradski status ili se upravljaju po zakonu. Ista kurija je davala 22 poslanika u Sabor.
- Trećoj kuriji je pripadalo svo seosko stanovništvo koje nije pripadalo ni prvoj ni drugoj kuriji. Seoskom stanovništvu su pripadala 43 mandata.

Tako su u Sabor tokom septembra 1910. godine ušle četiri političke stranke:

- Sve mandate predviđene za pravoslavne dobila je Srpska narodna organizacija (31),
- Muslimanska narodna organizacija sve mandate predviđene za muslimane (24),
- Dok su mandate predviđene za katolike podijelili Hrvatska narodna zajednica (12) i Hrvatska katolička udruga.⁶

Kao što je poznato, prvi predsjednik Sabora bio je ali-beg Firdus, a potpredsjednici Vojislav Šola i dr. Nikola Mandić. S obzirom da je ali-beg Firdus bio na samrtničkoj postelji, dužnost predsjednika Sabora je tokom cijelog prvog zasjedanja obavljao Vojislav Šola. Kasnije će za predsjednika Sabora biti imenovan Safvet-beg Bašagić.

S druge strane, u periodu od 1912. do 1914. godine zvanična državna politika najviše se bavila problemom izgradnje željeznica u Bosni i Hercegovini i nastojanjem da za svoje investicione programe osigura podršku svih grupa u Saboru. Osim toga, u žiži hrvatsko-srpskih rasprava i mimoilaženja bilo je jezičko pitanje. Došlo je i do određenih prestrojavanja u političkim strankama.

Poslije dobivanja saglasnosti od ugarske i austrijske vlade da će jezički zakon biti prihvaćen, provladina saborska većina ga je izglasala odmah po otvaranju Sabora, 30. decembra 1913. godine. Saborska djelatnost prekinuta je atentatom Gavrila Prinčipa na prestolonasljednika Franza Ferdinanda 28. juna 1914. godine u Sarajevu.

⁶<https://www.parlament.ba/Content/Read/179?title=Periodaustrougarskevladavine>, preuzeto, 03.06.2020.

Iz analize odnosa prema pokretanim pitanjima u Saboru i međusobnih odnosa poslaničkih grupa može se vidjeti način na koji su domaće političke snage prihvatile parlamentarizam. Za vrijeme postojanja Sabora i kroz njegove aktivnosti tekaо je proces izrastanja nacionalnih političkih organizacija u moderne političke stranke, koje su se profilirale kroz rad ovog parlamentarnog tijela. Kroz njegov rad mogu su pratiti brojna pitanja i odnosi, a posebno agrarno pitanje i unutrašnjo politička kretanja, kao i međunacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini u ustavnom periodu.⁷

3.2. Razvoj političkih stranaka u BiH poslije I svjetskog rata

Prve korake formiranja višestranačja u BiH kao sastavnom dijelu Austrougarske monarhije prekida Prvi svjetski rat. Nakon završetka rata u Kraljevini SHS, Bosna i Hercegovina gubi svoj politički subjektivitet, te je u tom razdoblju gotovo nemoguće pratiti djelovanje političkih stranaka izvan jugoslavenskoga okvira. Građani i politički predstavnici s područja BiH uglavnom svoje mjesto u političkom životu pronalaze kroz djelovanje stranaka na čitavom jugoslavenskom području:⁸

- **Radikalna stranka** - Bila je vladajuća politička stranka koja je u djelo provodila ideje velikosrpske buržoazije, zalažući se za centralizam u zajedničkoj jugoslavenskoj državi. Osnovana je u Srbiji prije stvaranja Kraljevine SHS.
- **Demokratska stranka** - Osnovana je 1919. godine u Sarajevu, a utemeljili su je predstavnici dijelova srpske buržoazije iz svih jugoslavenskih zemalja.
- **Samostalna demokratska stranka** - Program ove stranke također je bio centralistički. Okupljala je veliki dio srpskoga stanovništva zapadno od Drine. Kad je ova stranka izbačena iz vladajuće koalicije, ona mijenja politiku i sklapa savez s Hrvatskom seljačkom strankom i stvara Seljačko- demokratsku koaliciju.
- **Jugoslavenska muslimanska organizacija** - Nastala je prije Prvoga svjetskog rata. Okupljala je muslimansko stanovništvo s područja tadašnje Jugoslavije, uglavnom s prostora BiH. Stranka se nerijetko kolebala između unitarističkih i federalističkih programa, ali je u principu ostajala privržena unitarnom uređenju države.

⁷<https://www.parlament.ba/Content/Read/179?title=Periodaustrougarskevladavine>, preuzeto, 03.06.2020.

⁸Sućeska, A., Istorija države i prava naroda SFRJ, Sarajevo, 1966., str. 68-70.

- **Hrvatska republikanska seljačka stranka** - Nastupala je s pozicija federalizma. Bila je snažan protivnik unitarizma i zalagala se za preuređenje Kraljevine SHS u federalnu državu. Osnovana je još 1905. godine.
- **Hrvatska zajednica** - Istupala je protiv unitarizma, ali njezino zalaganje za federalizam bilo je bliže shvatanju decentralizacije države nego formiranju federalnih jedinica. Bila je bliska vlastima u Beogradu.
- **Hrvatska stranka prava** - Zastupala je ekstremne nacionalističke stavove uključujući snažnu srbofobiju. Stranka je imala velikohrvatski program koji je pokušala i ostvariti u vrijeme Drugoga svjetskoga rata kada su najviši zvaničnici ove stranke bili osnivači kvislinške fašističke tvorevine NDH.
- **Komunistička partija Jugoslavije** - Osnovana je na inicijativu srpske socijaldemokratske partije i radničkih organizacija iz BiH, a okupila je i veliki broj članova socijaldemokratskih partija s područja cijele Jugoslavije.
- **Jugoslavenska nacionalna stranka** - Ovu je stranku karakterizirala potpuna privrženost Monarhiji i unitarnom uređenju države. Iako je isticala svoje jugoslavensko opredjeljenje, ova je stranka okupila brojne političare koji su u ranijem razdoblju djelovali s velikosrpskih pozicija.
- **Jugoslavenska radikalna zajednica** - Ova stranka također je nastupala s unitarističkim pozicijama zalažući se za interes Monarhije i kraljevog kabineta.⁹

I. Jednopartijski sistem 1945-1990.

Nakon Drugoga svjetskoga rata, u Bosni i Hercegovini, koja je tada bila dio jugoslavenske države, uspostavljena je komunistička diktatura i klasični jednopartijski sistem. Sav stranački politički život tada je sveden na djelovanje Saveza komunista BiH, koji je dominirao svim društveno-političkim segmentima u periodu od 1945. godine do 1990. godine, odnosno ponovno uvođenja političkoga pluralizma u Bosni i Hercegovini. Da bi mogla ostvariti ovakav stupanj kontrole komunistička partija u Bosni i Hercegovini, kao i u svim ostalim komunističkim državama, izgradila je snažan i razgranat politički aparat s jasnom hijerarhijom i subordinacijom nižih i viših organa.¹⁰

⁹ Sućeska, A., Istorija države i prava naroda SFRJ, Univerzitet, Sarajevo, 1966., str. 317-344.

¹⁰ Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 265.

Kada je u pitanju sam sastav, jednostavno u postojeći politički sistem parlamentarizma uključena je samo jedna partija što znači da je suština promjene u odnosu na politički sistem multipartizma, u tome da odlučni utjecaj nema pobjednička partija nego to permanentno čini jedna partija kao jezgro političkog sistema.¹¹

3.3. Razvoj nacionalnih političkih stranaka od 1990. godine do danas

Nakon pada komunizma u cijeloj Evropi, a samim tim i u Bosni i Hercegovini koja je u to vrijeme sastavni dio komunističke Jugoslavije, stvaraju se uvjeti za razvoj višestranačja u modernom smislu. Mnogi autori smatraju kako je tada Bosna i Hercegovina nastavila tamo gdje je stala uoči Prvoga svjetskoga rata, pronalazeći poveznicu u činjenici da su i tada kao i 1990. godine najviše glasova do bile partije s etničkim predznakom.

Uoči prvih izbora u BiH formiraju se prve političke stranke u modernom smislu. Bivši komunisti iz SK BiH osnivaju najprije Stranku demokratskih promjena, koja uskoro mijenja ime u Socijaldemokratska partija BiH i prihvata program usklađen s načelima modernih evropskih socijaldemokratskih stranaka.

Uz reformu komunističke partije uoči prvih višestranačkih izbora u BiH posebno je značajno formiranje triju nacionalnih stranaka. Nacionalne stranke Bošnjaka, Hrvata i Srba - Stranka demokratske akcije (SDA), Hrvatska demokratka zajednica (HDZ) i Srpska demokratska stranka (SDS) u to su vrijeme, ujedno, bile i svojevrsni nacionalni pokreti.

Period s početka devedesetih obilovalo je promjenama na svjetskoj razini kroz pad sovjetskoga komunističkoga carstva, završetak hladnoga rata i razvoj moderne demokracije zapadnoga tipa koju su bezuvjetno prihvatile sve nekadašnje komunističke države. Ove su promjene imale snažan odjek i u bivšoj Jugoslaviji kao i u BiH, gdje je pad komunizma pratilo i bujanje nacionalnih strasti.

Vrijeme u kojem su građani BiH bili stješnjeni između raspada komunističkoga sistema i zajedničke jugoslavenske države s jedne, i s druge strane agresivnih velikodržavnih nacionalnih projekata, bilo je idealno za formiranje spomenutih stranaka - pokreta:

- Srpska demokratska stranka - SDS-a,

¹¹Sadiković, Ć., Politički sistemi, Pravni fakultet, Sarajevo, 1998., str. 163.

- Stranka demokratske akcije - SDA i
- Hrvatska demokratska zajednica - HDZ-a.¹²

Svi ovi pokreti unutar sebe su okupili heterogeno članstvo od bivših rigidnih komunista, preko nacionalnih romantičara, istinskih boraca protiv komunističkoga jednoumlja do, plastično kazano, osoba otvorenih fašističkih ideja.

Iako je bilo neminovno da se s vremenom ovi pokreti preorijentiraju u više modernih stranaka, ovaj je proces usporio rat koji je u BiH bjesnio od 1992. godine do 1995. godine.

3.3.1. Najvažnije stranke u BiH 1990.

U prikazu najvažnijih političkih stranaka koje su se pojavile uoči prvih višestranačkih izbora u našoj zemlji, obuhvaćene su one stranke koje su ostvarile značajniji rezultat na izborima 1990. godine, kao i one čija je tadašnja pojava rezultirala određenim demokratskim razvojem ili raslojavanjem. Najvažnije stranke u tom razdoblju su:

- **Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH)** - Bivši komunisti iz SK BiH osnivaju najprije Stranku demokratskih promjena, koja uskoro mijenja ime u Socijaldemokratsku partiju BiH i prihvaća program usklađen s načelima modernih evropskih socijal-demokratskih stranaka. Primanjem u Socijalističku internacionalu ova je stranka dobila i formalno međunarodno priznanje moderne socijaldemokratske partije koja je raskrstila s komunizmom.
- **Stranka reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ)** - Ova stranka je s početkom rata u BiH nestala s političke scene. Njezin utemeljitelj bio je posljednji jugoslavenski premijer Ante Marković koji je vjerovao da se Jugoslavija može transformirati u demokratsku političku zajednicu. Stranka se, uz očuvanje Jugoslavije, zalagala i za političke ideje lijeve provenijencije, te su nakon rata brojni njezini članovi i politički uglednici pristupili strankama socijaldemokratske orientacije.
- **Stranka demokratske akcije (SDA)** - SDA je osnovana 26. maja 1990. godine. Stranka je trebala biti „organizacija građana muslimanskog historijskog kruga“. Za predsjednika stranke izabran je Alija Izetbegović, a za dopredsjednika Adil Zulfikarpašić. Osnivanje stranke snažno je podržao muslimanski svećenički red.

¹² Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 267.

Stranku su, s obzirom na njezinu pretenziju da okupi muslimane iz cijele tadašnje Jugoslavije, mnogi autori upoređivali s nekadašnjom Jugoslavenskom muslimanskom organizacijom iz perioda Kraljevine SHS-a. U svom programu SDA je u prvi plan stavila brigu za rješavanje muslimanskoga nacionalnog pitanja, očuvanje BiH u svojim granicama i očuvanje zajedničke države Jugoslavije. S dolaskom ratne prijetnje, SDA se sve više okreće ideji nezavisnosti BiH, a nakon proglašenja nezavisnosti sjevernih jugoslavenskih republika Slovenije i Hrvatske, i ratnih sukoba u njima, i SDA u fokus svoga političkoga programa stavlja proglašenje nezavisnosti BiH.¹³

- **Muslimansko-bošnjačka organizacija (MBO)** - Premda ova stranka nije ostvarila značajniji udjel u biračkom tijelu, ona je bitna iz više razloga. Njezinim osnivanjem dolazi do prvoga značajnijeg raskola u nekom od nacionalnih pokreta bh naroda, a stranka je uoči rata uzela i aktivnu ulogu u pregovorima s tadašnjim režimom u Beogradu, zaključujući famozni „Historijski sporazum Srba i Muslimana“ koji nikada nije zaživio u praksi, a trebao je riješiti historijske odnose Srba i Muslimana u tadašnjoj zajedničkoj državi Jugoslaviji. MBO su 10. oktobra 1990. godine osnovali dotadašnji potpresjednik SDA Adil Zulfikarpašić te poznati bošnjački intelektualac, akademik Muhamed Filipović. Kao razlog za osnivanje MBO-a naveli su koncepcijsko neslaganje s Izetbegovićem u pogledu rješevanja muslimanskoga nacionalnoga pitanja.¹⁴
- **Srpska demokratska stranka (SDS)** - Osnovana je 12. jula 1990. godine, a za njezinog predsjednika izabran je Radovan Karadžić. Osnivačkoj skupštini SDS-a prisustvovali su brojni predstavnici Srpske Pravoslavne Crkve (SPC). Temeljni program stranke bio je ostanak Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi sa Srbijom. Pod vodstvom SDS-a, 1992. godine je osnovana i skupština srpskog naroda u BiH koja uskoro na područjima BiH s većinskim srpskim stanovništvom, kao i onima koje suvojno nadzirale srpske snage, proglašila Srpsku republiku BiH a potom i Republiku Srpsku.
- **Hrvatska demokratska zajednica (HDZ BiH)** - Osnovana je 18. augusta 1990. godine, a za njezinog prvoga predsjednika izbaran je Davor Perinović. Osnivačkom saboru HDZ-a BiH prisustvovali su brojni katolički vjerski poglavari te predstavnici

¹³Markešić, I., Kako smo sačuvali BiH, HNV - Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2004., str. 32.

¹⁴ Isto, str. 33.

HDZ-a iz Zagreba. Zanimljivo je da je u Predsjedništvo HDZ-a BiH tada izabрано i nekoliko osoba koje su se nacionalno izjašnjavale kao Hrvati, a vjerski kao muslimani. Vrlo brzo nakon osnivačkoga sabora Perinović je smijenjen s pozicije stranačkoga predsjednika, a na njegovo je mjesto izabran Stjepan Kljujić. HDZ BiH se službeno zalagala za preuređenje jugoslavenske zajednice u konfederalnu državu, a ako to ne bude moguće, za nezavisnost BiH.¹⁵

3.3.2. Prvi višestrački izbori

Na prvim višestračkim izborima, održanim 1990. godine, nacionalne stranke SDA, SDS i HDZ BiH ostvaruju uvjerljivu pobjedu i to na isključivim i međusobno suprostavljenim nacionalnim programima. Ipak, nakon izbora, ove stranke su formirale vladajuću koaliciju. Od 240 zastupnika, koliko se biralo u tadašnju dvodomnu Skupštinu BiH (ove su stranke osvojile 201. mjesto). SDA je osvojila 86 zastupničkih mandata, SDS 70, a HDZ BiH 45, dok su sve ostale stranke zajedno (SDP, SRSJ, SSO, MBO, SPO) osvojile svega 38 zastupničkih pozicija.¹⁶

3.3.3. Dezintegracija nacionalnih pokreta

Nakon završetka rata postupno dolazi do dezintegracije nacionalnih pokreta Srba, Bošnjaka i Hrvata okupljenih oko stranaka SDA, SDS i HDZ BiH, te se formiraju konture istinskoga demokratskoga sistema. Ujedno, čitavo poslijeratno razdoblje karakteriše i inflacija političkih subjekata koja je karakteristična za sve tranzicijske zemlje pa tako i za Bosnu i Hercegovinu.

Na općim izborima 1996. godine sudjelovalo je 40 političkih subjekata (stranaka, koalicija, neovisnih kandidata). Dvije godine kasnije, 1998., (budući su u BiH od 1996. do 2002. godine opći izbori održavani svako dvije godine) u izbornoj se se utakmici natjecala čak 83 politička subjekta. 2000. godine, 53 politička subjekta borila su se za naklonost birača, dok ih je na izborima 2002. godine bilo 69.¹⁷

¹⁵Markešić, I., Kako smo sačuvali BiH, HNV - Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2004., str. 33.

¹⁶Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 271.

¹⁷Dmičić, M., Neki elementi stanja iz bornoga sistema i izbornoga zakonodovstva i izbornih koalicija u BiH, Zbornik radova: Izbori i izborne koalicije, IDES, Bijeljina, 2006., str. 63-71.

Zbog velike političke snage tri nacionalne stranke, te njihovoga apsolutnog nadzora nad svim društvenim tijekovima u područjima pod njihovim vojno-političkim nadzorom, demokratizacija i politička diferencijacija u Bosni i Hercegovini, u postratnom periodu, mogla se odvijati samo unutar ovih velikih nacionlanih stranaka-pokreta.

Zahvaljujući toj diferencijaciji postupno dolazi do demokratizacije države i društva, i otvaranja mogućnosti da opći izbori ne budu puko izjašnjavanje po nacionlanoj osnovi za jednu od tri nacionlane stranke u ovisnosti kojem narodu birač pripada.

I. SDA i diferencijacija SDA

Politička diferencijacija najprije je zahvatila glavnu bošnjačku stranku SDA, iz koje se izdvaja značajan broj članova predvođenih dugogodišnjim visokim dužnosnikom SDA i ratnim predsjednikom Vlade R BiH, Harisom Silajdžićem, i utemeljuje Stranku za BiH.

Što se tiče SDA, ona je bez obzira na ovaj raskol ostala snažnom političkom partijom koja i danas uživa potporu značajnog broja birača. Nakon povlačenja dugogodišnjeg predsjednika ove Stranke Alije Izetbegovića, upravljanje sa SDA preuzeo je Sulejman Tihić. SDA se kroz postratni period pomakla prema političkome centru i usvojila program evropskih narodnjačkih partija.

Konzervativnih je stavova, a u pogledu promjene političke strukture u BiH, zalaže se za postupnost umjesto radikalnih rezova. Premda je stožerna bošnjačka nacionalna stranka, posljednjih godina SDA se nastoji otvoriti i prema drugim narodima, te je stranačko Predsjedništvo izabralo nekoliko osoba nebošnjačke nacionalnosti. SDA je trenutno vladajuća stranka u BiH na svim razinama vlasti (predsjednik Bakir Izetbegović), a na posljednjim općinskim izborima osvojila je najviše glasova, te tako zadržala status prve stranke po broju birača u BiH.

II. Srpska demokratska stranka - SDS

Kada je u pitanju Srpska demokratska stranka, dezintegracija ove stranke- pokreta događa se nakon rata, točnije 1998. godine, kada se iz ove stranke izdvaja značajna skupina istomišljenika s progresivnjim i umjerenijim idejama u odnosu na dotada dominantnu politiku SDS-a, koja jebila jedna od glavnih uzročnika rata.

Ova skupina, predvođena tadašnjom predsjednicom Republike Srpske i dugogodišnjom visokom dužnosnicom SDS-a Biljanom Plavšić, osniva Srpski narodni savez. Plavšićeva uskoro uz pomoć široke koalicije preuzima vlast u entitetu Republika Srpska. Ova promjena je posebno poticajno utjecala na Savez nezavisnih socijaldemokrata Milorada Dodika, koji je u to vrijeme bio stranka s tek dva zastupnička mandata u Vladi RS.¹⁸

Lider SNSD-a Milorad Dodik tada je izabran za prvoga premijera na bilo kojoj razini vlasti u BiH (država, entiteti, kantoni) koji nije dolazio iz kruga triju nacionalnih stranaka. Jednom otvoren proces demokratizacije u RS-u vrlo je brzo doveo do formiranja još nekih važnijih političkih stranaka u manjem bh entitetu.

Što se tiče SDS-a, ova stranka se također s vremenom pomiče prema centru. U toj novoj profilaciji SDS-a snažnu je ulogu odigrala i međunarodna zajednica, koja je svojima odlukama zabranila djelovanje brojnim dužnosnicima SDS-a s ratnom hipotekom, kao i onima koji su zastupali ekstremne stavove, te tako otvorila prostor za umjerenije stranačke dužnosnike.

III. Hrvatska demokratska zajednica - HDZ BiH

Kada su u pitanju bh. Hrvati, njihov nacionalni pokret- stranka HDZ BiH doživio je s jedne strane najviše raskola, a s druge strane, sve do posljednjeg raskola 2006. godine, niti jedna novo formirana stranka nije ugrozila snagu ove stranke među biračima hrvatske nacionalnosti.

Da je HDZ BiH bio najskloniji unutar stranačkim potresima, svjedoči i činjenica da je ta stranka promijenila najveći broj stranačkih predsjednika. Predsjednici HDZ-a BiH u predratnom i ratnom periodu bili su Davor Perinović, Stjepan Kljujić, Milenko Brkić,

Mate Boban i Darijo Kordić. Za čelnika stranke 1996. godine izabran je Božo Rajić. Na petom saboru HDZ-a BiH dolazi do prvog značajnijeg unutarstranačkoga raskola kada je general Ante Jelavić izabran za predsjednika stranke, dok je Krešimir Zubak, nezadovoljan tim izborom, sa skupinom svojih istomišljenika osnovao Novu hrvatsku inicijativu.

¹⁸ Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 275.

Zbog kršenja Daytonskega mirovnega sporazuma Jelavića je 2000. godine OHR smijenio s mesta predsjednika HDZ-a BiH, a na toj ga je poziciji naslijedio Bariša Čolak. Na posljednjem stranačkom saboru za predsjednika HDZ-a BiH izabran je Dragan Čović koji i sada obnaša tu poziciju.

IV. Profiliranje nacionalnih stranaka

Sve tri nacionalne stranke - pokreti SDS, SDA, HDZ BiH s vremenom su promijenile svoju politiku. U ratu i neposredno nakon njega, ove su stranke doživljavane kao nacionalističke opcije protivne modernim evropskim tokovima, a takvu su politiku uglavnom i vodile.

No, kako su ratna događanja bila sve dalja, a sukladno općoj evropskoj tendenciji pomicanja stranaka prema centru, i SDA i HDZ BiH i SDS doživjeli su transformaciju i danas uglavnom figuriraju kao stranke desnog centra. Treba ipak reći da je u tom procesu najmanje uspjeha postigao SDS kojem istinska preobrazba u modernu evropsku stranku desnoga centra tek predstoji.¹⁹

3.3.4. Najvažnije političke stranke u BiH od 1996. do danas

Uz spomenute tri nacionalne stranke koje su obrađene u prethodnim poglavljima, ovdje su navedane i političke snage u BiH koje su u spomenutom periodu osvajale značajan broj glasova i ostavile značajan utjecaj na domaćoj političkoj sceni. Posebno su apostrofirane i stranke koje trenutno imaju manadate u državnom parlamentu.²⁰

Stranka za BiH (SBiH) - Stranka za BiH je osnovana 1996. godine izdavanjem skupine nezadovoljnika iz Stranke demokratske akcije koje je predvodio dugogodišnji visoki dužnosnik SDA i ratni predsjednik Vlade RBiH Haris Silajdžić. Od svoga formiranja Stranka za BiH privlači značajan broj birača iz bošnjačkoga biračkoga tijela. Ova stranka i danas je po broju zastupnika u državnom parlamantu treća stranka po snazi u BiH. Ono što je karakteristično za Stranku za BiH jeste činjenica da je ona od svoga utemeljenja do danas stranka na vlasti.

¹⁹ Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 277.

²⁰ Malcolm, N., Povijest Bosne: kratki pregled, Novi Liber – Dani, Sarajevo - Zagreb, 1995., str. 50.

U periodu od 1996. godine do danas Stranka za BiH je koalirajući i s etničkim i s multietničkim partijama bila dio svih poslijeratnih vlada Bosne i Hercegovine. Iako se eksplicitno nedeklariše kao etnička partija nego kao građanska politička stranka, Stranka za BiH se po sastavu svojih središnjih tijela te stavovima koje zastupa svrstava u red bošnjačkih nacionalnih stranaka.

Bosansko - hercegovačka patriotska stranka (BPS) - Bosansko-hercegovačka patriotska stranka BPS- Sefer Halilović je osnovana 1996. godine. Njezin osnivač je general i ratni zapovjednik Armije BiH Sefer Halilović. Stranka uglavnom okuplja boračku populaciju nekadašnje armije BiH, a glavna joj je funkcija programa zalaganje za vraćanje Ustava Republike Bosne i Hercegovine iz 1990. godine.

Hrvatska seljačka stranka BiH (HSSBiH) - HSS BiH je osnovana 1993. godine u Sarajevu. Od svog osnivanja stranka se zalaže za očuvanje BiH kao zajedničke države te za kantonizaciju zemlje u desetak provincija utemljenih na regionalnim i ekonomskim načelima. Predsjednik HSS-a BiH je Ivan Krndelj.

Hrvatska narodna zajednica BiH (HNZ BiH) - HNZ BiH je politička stranka koja ima dugu tradiciju u BiH budući da je svoju izvorišnu osnovu pronašla u Hrvatskoj narodnoj zajednici osnovanoj 1908. godine. HNZ BiH u modernom smislu utemeljena je 1996. godine kao prva stranka na području pod vlašću HDZ-a BiH koja nije bezuvjetno podržavala do tada proglašenu nacionalnu politiku HDZ-a BiH. HNZ nikada nije zabilježila neki bitniji rezultat.²¹

Hrvatska demokratska zajednica 1990 (HDZ 1990) - HDZ 1990 nastala je 2006. godine raskolom unutar HDZ-a BiH kada se ova stranka podijelila na pristaše Dragana Čovića i pristaše Bože Ljubića. Nakon izbora Dragana Čovića za predsjednika stranke, Božo Ljubić zajedno sa svojim pristašama napušta HDZ BiH i osniva HDZ 1990. Ova stranka zadržava osnovne programske smjernice HDZ-a BiH. HDZ 1990 traži u svom programu ujednačenost unutarnje teritorijalne organizacije BiH.

HDZ 1990 smatra da entitete u BiH treba ukinuti ili u suprotnom treba utemeljiti najmanje još jedan entitet s relativnom većinom hrvatskoga naroda. Stranka samu sebe

²¹ Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009., str. 281.

smješta u prostor centra i demokršćanske i narodnjačke europske političke tradicije. Predsjednik stranke je Božo Ljubić, a HDZ 1990 na prošlim je izborima osvojila dva zastupnička mandata u državnom parlamentu. Dio je vladajuće koalicije na razini BiH, Federacije BiH te hercegovačkih županija.²²

Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) - SNSD je formiran nakon rata od strane nezavisnog zastupničkog kluba predvođenog Miloradom Dodikom koji je čitavo vrijeme rata djelovao u Narodnoj Skupštini Republike Srpske. Osnivački sabor SNSD-a održan je 10. februara 1996. godine, a za predsjednika je tada izabran Milorad Dodik koji je i danas na čelu stranke.

U vrijeme raskola u SDS-u, kada je predsjednica RS i dugogodišnja visoka zvaničnica te stranke Biljana Plavšić otkazala potporu paljanskom SDS-ovom rukovodstvu, SNSD je stao na njezinu stranu. Izborom Vlade RS 1998. godine, koju je kao premijer predvodio lider SNSD-a Milorad Dodik, otvorila je prostor za jačanje ove stranke.

Srpski narodni savez (SNS) - Srpski narodni savez (SNS) stranka je koju je osnovala Biljana Plavšić zajedno sa skupinom istomišljenika koje su 1998. godine napustile SDS. Stranka na izborima 1998. i posebice 2000. godine bilježi značajan rezultat, a u periodu od 2000. do 2002. godine parlamentarna je stranka na razini države BiH. Nakon odlaska Biljane Plavšić u Haag i posebno nakon njezina priznanja odgovornosti za ratne zločine, stranka polako gubi značaj na domaćoj političkoj sceni.

Partija demokratskoga progresu (PDP) - Partija demokratskoga progresu osnovana je potkraj devedesetih godina kao stranka izrazito centrističke orijentacije koja nastupa s umjerenijih pozicija u odnosu na dotada vladajuću stranku u Republici Srpskoj i BiH - SDS. PDP je po svojim političkim rezultatima slična Stranci za BiH budući da je i PDP od svoga osnivanja do danas dio vladajućih koalicija u Republici Srpskoj i BiH koalirajući sa strankama svih profila. Predsjednik stranke je Mladen Ivanić.

Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH) - SDP BiH u svom programu sebe određuje kao modernu političku organizaciju lijeve političke orijentacije, stranku rada i stvaralaštva, stranku radnika i radno ovisne populacije.

²² Mujkić, A., Pravda i etnonacionalizam, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010., str. 47.

SDP BiH nastala je i razvijala se na temelju evropske i bosansko-hercegovačke socijaldemokracije, radničkog i seljačkog pokreta, na poukama i porukama Narodno oslobođilačkog antifašističkog rata (1941.1945.), pozitivnim vrijednostima socijalnog razvitka nakon Drugog svjetskog rata, na osnovama reformističko-demokratskog iskoraka Saveza komunista i Saveza reformskih snaga Bosne i Hercegovine, potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća.²³

SDP BiH svoje korijene vezuje za Socijaldemokratsku stranku BiH, osnovanu 1909. godine, kao „izraz političkih potreba radničke klase“ i pokušaj da se prevlada mono nacionalni karakter političkog organiziranja i međunacionalnog polariziranja i konfrontiranja.

SDP BiH je multietnička partija koja djeluje i ima svoje organizacije na području cijele Bosne i Hercegovine. Prvi predsjednik SDP-a bio je Nijaz Duraković, a 1996. godine na čelo stranke dolazi Zlatko Lagumdžija. SDP je u svim sazivima državnoga Parlamenta imao svoje zastupnike, a izbornu je pobjedu stranka ostvarila na izborima 2000. godine.

Naša stranka - Naša stranka relativno je nova pojava na bh političkom nebu. Stranka je osnovana u ljetu 2008. godine a njezin je tadašnjih predsjednik Bojan Bajić. Naša stranka njeguje multietnički karakter i mulietničku zastupljenost u stranačkim tijelima, a po programu se može svrstati u lijevo-liberalne političke opcije. U svom programu Naša stranka posebno apostrofira zalaganje za otvoreno društvo, građanska prava, akademske slobode, zabranu diskriminacije, borbu protiv kriminala, korupcije i terorizma. Naša stranka nastupila je dosada samo na lokalnim izborima, 2008. godine, ali je zabilježila zamjetan rezultat u pojedinim sredinama, a posebno u glavnom gradu BiH Sarajevu, gdje je treća stranka po snazi.²⁴

²³ Mujkić, A., Pravda i etnonacionalizam, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010., str. 51.

²⁴ Isto, str. 52.

4. NACIONALNI IDENTITETI U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. Društveno – historijske okolnosti nastanka nacionalnih pokreta u BiH u XIX vijeku

Nacionalni pokreti kod tri etničke zajednice u Bosni i Hercegovini nastajali su na osnovi etniciteta u realnim društveno-historijskim okolnostima od sredine XIX do početka XX vijeka. U Bosni nije nastajao jedan nacionalni pokret, nego tri, gdje su nacionalni identiteti katolika, Muslimana i pravoslavaca bili različiti, pa nije bilo osnove za stvaranje zajedničke nacionalne vrijednosti koja bi nadilazila vjersko-nacionalne razlike.

Brojna i verifikovana naučna literatura iz različitih izvora i perioda pruža objektivnu i cjelovitu sliku o elementima nacionalnih identiteta iz XIX vijeka koji imaju kontinuitet i danas u XXI vijeku. Historijske činjenice su nam bitne u mjeri koliko one imaju značaj u današnjim realnim okolnostima, jer specifičnost Bosne i Hercegovine je i u tome što se u njenom političkom sistemu prepliću prošlost, sadašnjost i budućnost i što određeni elementi prožimaju sve tri vremenske dimenzije.²⁵

4.1.1. Muslimanski nacionalni pokret

Borba za autonomno vršenje državne turske vlasti predstavljala je jednu determinantu ovog pokreta. Druga determinanta ticala se državnog statusa Bosne nakon odluka Berlinskog kongresa 1878. godine, po kojima je ova turska pokrajina data pod upravu Austrougarske. U okolnostima borbe za autonomiju i borbe za opstanak Bosne u sastavu Turske, muslimanski predstavnici su 27. jula 1878. godine u Sarajevu formirali Narodni odbor, kao oblik svoje narodne vlade, koji je organizovao oružani otpor austrougarskoj okupaciji.

Narodni odbor je, osim oružanog otpora okupaciji, imao i dugoročniji cilj u vezi sa organizacijom i vršenjem državne vlasti, na način da u osamostaljenoj ili autonomnoj Bosni formira svoju originernu vlast i izgradi pravni poredak u skladu sa konzervativnim interesima bosanskog begovata. Sve ukazuje na to da su bosansko-hercegovački begovi namjeravali:

- otcijepiti BiH od Turske i formirati državno autonomno područje,

²⁵ Šakić, V., Suvremeni principi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2002., str. 65.

- preuzeti vlast u BiH i
- urediti pravni poredak i upravu prema svojim klasnim interesima.

Radikalno i potpuno odvajanje Bosne od Turske nije bio cilj begovata ni Narodnog odbora, nego očuvanje interesa turske države na području Bosne koje bi, prema mišljenju begovata, najbolje branili predstavnici domaćih Bošnjaka.

Ovdje dolazimo do pitanja autonomije i odnosa centralne turske vlasti prema ovom problemu. Turska je dala državnu autonomiju Srbiji (turski Ustav 1836. godine i Hatišerif za knjaza Miloša), iako je Srbija bila pobunjeničko područje koje je nastojalo da se odvoji od Turske.²⁶

S druge strane, Turska nije dala autonomiju Bosni iako je ova pokrajina bila odana turskoj carevini. Odlukama Berlinskog kongresa iz 1878. godine austrougarska je dobila pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu i uspostavi svoju upravu, što je radikalno izmijenilo situaciju u ovoj turskoj pokrajini. Srbi su se uglavnom držali po strani, Hrvati su imali pozitivan stav prema Autrougarskoj okupaciji, a Muslimani nisu prihvatali okupaciju.

Muslimani, kao povlašten državotvorni narod, nisu prihvatali odluke Berlinskog kongresa iz 1878. godine i pružili su oružani otpor austrougarskoj vojsci, što je imalo za posljedicu srove represalije okupacione vlasti prema muslimanskim braniocima.²⁷

Muslimani su okupacijom došli u težak politički položaj, jer su protivno svojoj volji, i u mjeri koju nisu željeli, izjednačeni sa hrišćanima, sa „rajom”, uz opšti strah da će se kmetovima dodijeliti begovska zemlja. Nagla i radikalna izmjena društveno-političkih i državnih odnosa proizvela je kod Muslimana u cjelini osjećanje da više nikad u Bosni neće biti gospodari i tako počinje proces njihovog masovnog iseljavanja u Tursku.

Proces slamanja državotvornog elementa Muslimana, koji je Monarhija započela okupacijom, izrazio se kao negativni faktor po njene vitalne interese. Došlo je do brojnog iseljavanja muslimanskog stanovništva u Tursku, čime se mijenjala demografska struktura u Bosni, i postojala je realna mogućnost da pravoslavni hrišćani postanu većina, što nije bilo u skladu sa imperijalnim interesima Austrougarske.

²⁶ Čulinović, F., Državno pravna istorija jugoslovenskih zemalja devetnaestog i dvadesetog vijeka, Školska knjiga, Zagreb, 1953., str. 307.

²⁷ Hadžijahic, M., Nastanak i razvoj nacionalnih pokreta u BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1974., str. 76.

Da bi neutralisala negativne efekte iseljavanja muslimanskog stanovništva, Monarhija je započela proces njihovog pridobijanja za svoje državne interese. Najvažnije socijalno, ekonomsko, pa i političko pitanje bila je agrarna reforma, koju je još Turska Saferskom naredbom iz 1859. godine počela rješavati, ali bez značajnijih rezultata zbog konzervativizma muslimanskog begovskog sloja.²⁸

S obzirom na to da je uspostavljanje ugovornog odnosa kmeta i bega i reforma veleposjedničkog statusa bila protivna interesima begova, Monarhija je odustala od primjene ovog reformskog zakona upravo radi pridobijanja begovata za svoje imperijalne interese. Nastala je protivrječnost u kojoj je austrougarska sprečavala primjenu društvenih reformi koje je Turska ranije namjeravala provesti. Koliko je agrarno pitanje bilo bitno u funkcionisanju društva i države ukazuju i sljedeći podaci.

Imperijalni interesi Monarhije uslovili su da veleposjednički muslimanski sloj formalno postane državotvoran, što je kod bosanskih begova naišlo na odobravanje i pozitivniji odnos prema novoj državi. Monarhija je počela postavljati predstavnike muslimanskih veleposjednika na mjesta opštinskih načelnika i davala je uputstva da se organi vlasti predusretljivo ponašaju prema Muslimanima. Zemaljsko vakufsko povjereništvo, uz pomoć države, ostvarilo je dobre rezultate u vakufskom pitanju, ali je predsjednika tog povjereništva imenovao car.

U regulisanju vakufskog pitanja bila je primjetna konstanta austrougarske uprave, koja je važila u svim pitanjima i kod svih etničkih grupa. Ta konstanta je značila da država treba imati potpunu kontrolu nad svim pitanjima i procesima i da daruje prava narodu (princip podarenih prava). Jedan dio Muslimana, uprkos rezultatu vakufskog pitanja i pomoći države, nije mogao prihvati totalitarizam i tutorstvo Monarhije nad vjerskim pitanjima, jer je iz vjere proizilazila suština njihovog nacionalnog identiteta i svakodnevnog načina života.²⁹

Muslimani su bili zahvalni Monarhiji, ali su tražili autonomiju da bi pitanja vjere, obrazovanja i tradicije samostalno regulisali, bez kontrole državnih organa i činovnika. Zbog toga su bili logični događaji u kojima su Muslimani došli u sukob sa austrougarskom

²⁸ Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svjetlost, Sarajevo, 1976., str. 17.

²⁹ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Muller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 15.

državom, upravo na pitanju autonomije, kao što su i ranije bili u sukobu sa turskom državom. Monarhija je uviđala da je vjera suština identiteta sve tri etničke grupe i od početka okupacije i uprave nad Bosnom, nastojala je da vjerske institucije stavi pod svoju kontrolu i na taj način usmjeri procese unutar etničkih zajednica u skladu sa svojim državnim interesima.

S tim ciljem je 1882. godine osnovano posebno Islamsko starješinstvo za Bosnu i Hercegovinu, čime je Monarhija nastojala da umanji utjecaj Turske. Osnivanjem Islamskog starješinstva, Austrougarska je izmijenila odredbe međunarodnog ugovora (Carigradska konvencija iz 1878. godine), koji su zaključile austrougarska i Turska, prema kojem su Muslimani iz Bosne imali prava da nesmetano komuniciraju sa svojim vjerskim starješinama u Istanbulu. Nakon ustanovljenja Islamskog starješinstva, Monarhija je pristupila uređenju vakufskog pitanja, koje je zbog značaja tradicije i imovine za Muslimane bilo veoma važno.

Povjereništvo koje je upravljalo vakufskom imovinom bilo je pod kontrolom države, jer je predsjednika imenovao car iz Beča. Predstavnici Muslimanskog pokreta su tražili da se ovakva procedura nametanja povjerenika i državnog upitanja u vakufsko pitanje ukine i da Muslimani autonomno biraju svoje vakufske organe. Nezadovoljstvo vakufskim pitanjem i utemeljena sklonost za autonomnom vlašću utjecali su da Muslimani počnu borbu za vakufsku i kulturnu autonomiju.

Početkom maja 1899. godine, u Mostaru je počela borba Muslimana za vakufsku i vjersku autonomiju, koja je zahvatila i druga područja Bosne, jer su intelektualni i vjerski krugovi Muslimana sticali sve veći utjecaj i ulogu u odnosu na raniji neprikosnoveni položaj begovata.

Monarhija je, s jedne strane, nastojala da pridobije vladajući islamski sloj, begovat, za svoje državne interese, ali je, s druge strane, sistematski nastojala da Muslimane, kao etničku zajednicu, drži pod kontrolom kao podanike i da im podaruje prava prema svojim interesima. Uprkos nastojanju države da kontroliše glavne procese nacionalnog pokreta, Muslimani su istrajali u borbi za očuvanje nacionalnog identiteta i za autonomiju vakufskog pitanja.

Radikalna promjena državnog statusa Bosne nakon Berlinskog kongresa 1878. godine dovela je do gubljenja dominantnog položaja Muslimana u državnoj vlasti i

ekonomskoj sferi, što su oni doživljavali kao ugrožavanje svojih nacionalnih interesa. Iako je austrougarska u drugoj fazi svoje vlasti nastojala da pridobije Muslimane i da ih učini državotvornim elementom, odustajući čak i od agrarnih reformi, Muslimani nisu u potpunosti mogli prihvati novu hrišćansku državu kao adekvatnu zamjenu za bivšu islamsku.³⁰

Opredijeljenost za autonomiju bila je trajna karakteristika Muslimana, koju su iskazivali i prema Turskoj i prema Autrougarskoj i nisu prihvatali stranu državnu kontrolu nad svojim nacionalnim poslovima, bez obzira o kakvoj se državnoj vlasti radilo.

Na ovoj osnovi oni su došli u sukob sa novom državom na isti način kao što su ranije bili u sukobu sa Turskom. Vjera i tradicija bili su suština nacionalnog identiteta i osnova nastanka muslimanske etničke nacije, kao temelja na osnovu koga se vrednovalo društvo, država i određivao karakter odnosa prema drugim nacijama. Muslimani su, kroz vladajući begovski sloj, učestvovali u državnoj vlasti, makar i formalno, ali su istovremeno kao nacija vodili borbu protiv te vlasti radi postizanja autonomije u vjerskim i drugim nacionalnim poslovima.

Početkom dvadesetog vijeka, odlukom cara u Beču iz 1905. godine, Muslimanima je priznata kulturna autonomija. Muslimanski nacionalni pokret postao je osnova nastanka političkih partija muslimanskog naroda koje su predstavljale oblik ostvarivanja nacionalnih interesa na etničkoj osnovi.³¹

Muslimanska narodna organizacija - MNO, osnovana u Slavonskom Brodu 1906. godine, nastala je kao objedinjeni politički izraz borbe Muslimana za vjersku i kulturnu autonomiju u Monarhiji. U osnivačkom programu, partija je isticala svoju nacionalnu orijentisanost na Tursku i protivljenje reformama u oblasti agrarnog pitanja. Partija je izdavala list „Musavat” (jednakost) kao zvanični organ stranke.

U pogledu državnog statusa Bosne i Hercegovine, MNO je smatrala da je Bosna integralni dio turske carevine, a da njome privremeno upravlja Austrougarska po međunarodnom punomoću. U okviru Muslimanske narodne organizacije izabran je i Egzekutivni odbor, kao njen izvršni organ, sa sjedištem u Budimpešti.

³⁰ Hadžijahic, M., Nastanak i razvoj nacionalnih pokreta u BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1974., str. 81

³¹ Isto, str. 82.

Muslimanski pokret se više oslanjao na Ugarsku, nego na Austriju u svrhu ostvarivanjasvojih nacionalnih težnji. Godinu dana nakon osnivanja, održani su stranački izbori na kojima je učestvovalo oko 130.000 punoljetnih Muslimana, a birali su 100 delegata. Na novoj skupštini Egzekutivni odbor dobio je mandat da u svim pitanjima zastupa muslimanski narod iz Bosne i Hercegovine.

Muslimanska narodna organizacija utemeljena je na programskoj osnovi koja je uključivala: održavanje dobrih odnosa sa Turskom, kao sinonimom islamskog svijeta, oslanjanje na vjeru, kao suštinu nacionalnog identiteta, oslanjanje na podršku širokih narodnih masa i zadržavanje autonomnog položaja u svim oblicima državne vlasti.

U muslimanskom nacionalnom pokretu egzistirala je i Muslimanska napredna stranka, čiji su predstavnici zagovarali saradnju sa Austrougarskom i sa hrvatskim građanstvom, jer su smatrali da je hrvatska politika manje opasna od srpske. Takođe, u svom programu su zagovarali razvoj nauke, prosvjete, ekonomije i kulture uopšte. Na ovoj političkoj osnovi okupljali su se muslimanski predstavnici tzv. realističke i pragmatične politike.

Ova stranka, u savremenom značenju, bila bi reformska politička organizacija koja se zasniva na elementima:

- saradnja s evropskim državama,
- izgradnja kapitalističkih odnosa,
- razvijanje novih kulturnih identiteta koji sadrže, istovremeno, tradiciju i nove evropske vrijednosti i
- usmjerenost prema Hrvatskoj kao prihvatljivoj opciji, u odnosu na Srbiju.

Iz temelja Muslimanske narodne organizacije kasnije su nastajale:

- Jugoslovenska muslimanska organizacija - JMO,
- Stranka demokratske akcije - SDA,
- Muslimanska bošnjačka organizacija - MBO.

Etnička osnova nacije kod muslimanskog naroda krajem dvadesetog vijeka bila je suštinski ista kao i početkom ovog vijeka, što ukazuje na dva bitna obilježja:

- državotvornost muslimanske nacije ostvarivala se u protivrječnim procesima skoro stotinu godina (1870-1970) i
- etnička osnova nacije bila je i ostala temelj nacionalnog identiteta koji je odolio društveno-historijskim promjenama.

Muslimani (kasnije Bošnjaci), od početka konstituisanja nacionalnih pokreta, imali su definisan politički stav da Bosna treba imati državnu autonomiju ili biti samostalna država, kao i da se njen teritorijalni integritet i cjelovitost ne može nikada i ni pod kojim uslovima dovoditi u pitanje. Navedeni stav nije se mijenjao u posljednjih stotinu godina i danas ostaje kao osnova političkog organizovanja i djelovanja Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.

4.1.2. Srpski nacionalni pokret

Postojanje Kneževine Srbije i ustanci Srba u Bosni, u drugoj polovini devetnaestog vijeka, bili su osnova nastanka srpskog nacionalnog pokreta. Ovaj pokret nastajao je na socijalnoj i vjerskoj osnovi i pod snažnim utjecajem državnosti Srbije.

Socijalna i nacionalna osnova srpskog pokreta objedinjene su u državno ujedinjenje sa Srbijom. Proglas ustanika iz 1876. godine o pripajanju Srbiji „...da se domovina naša Bosna prisajedinjuje Kneževini Srbiji...“³²

Proglas je podnesen Berlinskom kongresu 1878. godine. Politički cilj Srba iz Bosne da se ujedine sa Srbijom obuhvatao je i nacionalno i državno ujedinjenje, jer ujedinjenje Srba sa Srbijom je, istovremeno, značilo i ujedinjenje Bosne sa Srbijom. Srpski nacionalni pokret polazio je od osnove da je „Bosna naša“.

Kao ilustracija ovakvog samoopredjeljenja srpskog naroda može da nam posluži Memorandum Nikole Pišteljica, trgovca iz Banje Luke, koji kaže da je „srpska misao u Bosni i Hercegovini i danas predstavnik onih težnji koje se slivaju u nadu i vjeru u ujedinjenje sviju Srba u jednu slobodnu, samostalnu, teritorijalnu i samoupravnu cjelinu“.

³² Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 17.

Ovakvo opredjeljenje Srba bilo je suprotstavljeno imperijalnom austrougarskom interesu o prodoru na Istok i porobljavanju Srbije i bilo je suprotno interesima muslimanskog i hrvatskog nacionalnog pokreta koji su bili protiv pripajanja Bosne Srbiji.

Monarhija je činila napore da spriječi jačanje veza Srbije i Srba u Bosni i Hercegovini. Tako je došlo do tajne Konvencije između Austrougarske i kralja Milana 1881. godine po kojoj se zvanična Srbija obavezuje da neće pomagati Srbe u Bosni.

Suprotstavljenost Srba i austrougarske države u Bosni bila je izražena i prije Berlinskog kongresa, kroz ustanke i druge oblike javnog i tajnog djelovanja, djelovanje agenata iz Srbije, jačanje tajnih organizacija, ilegalne propagande među pravoslavnim stanovništvom i oslanjanje na Kneževinu Srbiju suprotstavljenost Srba i Monarhije posebno je bila izražena oko pitanja crkvene i prosvjetne autonomije.

Monarhija je Konvencijom s carigradskim patrijarhom 1880. godine nastojala da uspostavi kontrolu nad Pravoslavnom crkvom u Bosni i njena krajnja namjera bila je da Crkvu pripoji Karlovačkoj patrijaršiji i tako uspostavi državnu kontrolu nad srpskom vjerskom institucijom i nacionalnim pokretom u cjelini.

Austrougarska vlast je počela na razne načine da ometa rad niže srpske gimnazije u Sarajevu, a Srbima je posebno smetalo to što je državna vlast htjela da bira profesore i zabranjuje „prečanima” (profesorima iz Srbije) da drže nastavu.

Nizom represivnih postupaka (pretresanje učitelja, njihovo protjerivanje, zabrana štampe iz Srbije, zabrana udžbenika, oduzimanje svesaka sa slikama svetaca itd.) državne vlasti su nastojale da onemoguće utjecaj Srbije na Srbe u Bosni.

Iako je djelovanje državnih vlasti bilo negativno prema srpskom nacionalnom pokretu, njegovo djelovanje odvijalo se izvan okvira te vlasti. Četrnaest crkveno-školskih srpskih opština je 5. decembra 1896. godine podnijelocaru u Beču memorandum, radi zaštite svojih crkvenih i prosvjetnih prava.

Osnovni zahtjev bio je da se vrati ona prava, kakva su Srbi imali u doba Turske (slobodna upotreba srpskog imena, cirilično pismo u crlcvi, školi i izvan njih, sloboda držanja crkveno-školskih skupština bez odobrenja vlasti, slobodan izbor sveštenika i učitelja, otvaranje čitaonica, kulturnih društava, učešće naroda u izboru mitropolita itd.).

Uredbom cara iz 1905. godine ostvareni su navedeni ciljevi, čime je država priznala crkveno-prosvjetnu autonomiju srpske etničke zajednice u Bosni i Hercegovini. Austrougarska je, u skladu sa svojom državnom politikom, bila spremna da etničkim zajednicama prizna i omogući ostvarivanje prava iz sfere kulture i etničkih identiteta, ali je sprečavala njihovo političko samoopredjeljenje.

Militaristički krugovi u Monarhiji imali su izrazito negativan odnos prema političkim ciljevima srpske etničke zajednice u Bosni. S druge strane su i nacionalni pokreti, posebno srpski, imali negativan odnos prema Austrougarskoj. Sve do 1908. godine „srpska propaganda stalno naglašavala da je carigradski Sultan još uvijek legitimni suveren nad ovim pokrajinama i da je austrougarska okupacija samo privremena”.³³

Srpski nacionalni pokret nastajao je izvan države, i Turske, i Austrougarske, i njima je suprotstavljen na etničkoj osnovi gdje su vjera i prosvjeta činile suštinski nacionalni sadržaj. Pravoslavna crkva je predstavljala simbol vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta i tako je borba za crkvenu i prosvjetnu autonomiju bila nedjeljiv proces.

Pokret je bio suprotstavljen državnoj vlasti Austrougarske, jer su interesi srpskog pokreta i Monarhije bili isključivi. Monarhija je željela svoje imperijalne težnje proširiti na BiH, Srbiju, čak i na Sandžak i Kosmet, a Srbi su se htjeli ujediniti sa Srbijom.

Srbi su u Monarhiji vidjeli neprijateljsku državu koja im pruža manje prava u odnosu na Tursku, a Monarhija je u Srbima vidjela prepreku za ostvarivanje svojih imperijalnih interesa. Srpski pokret bio je fokusiran na državno pitanje Bosne i njeno ujedinjenje sa Srbijom i pridobijanje muslimanskog naroda na toj osnovi. Srpski narod bio je opredijeljen zajačanje državnosti Bosne i Hercegovine, ali samo u kontekstu njenog ujedinjenja sa Srbijom, jer se Kneževina Srbija doživljavala kao matična nacionalna država.³⁴

Nedostatak ovakve političke osnove je u tome što srpski pokret svoju državotvornost nije razmatrao u okviru posebne države Bosne, nego kao državnost Bosne, ali u okviru Srbije. Politička platforma ujedinjenja Bosne sa Srbijom sužavala je politički kapacitet srpskog nacionalnog pokreta, jer su protiv navedenih težnji bili i hrvatski i muslimanski

³³ Hadžijahic, M., Nastanak i razvoj nacionalnih pokreta u BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1974., str. 87.

³⁴ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 19.

nacionalni pokreti. Na etničkoj osnovi, i u okviru srpskog nacionalnog pokreta, nastale su srpske političke partije i organizacije.

Srpska narodna organizacija - SNO je osnovana u Sarajevu početkom novembra 1907. godine, a nešto ranije, 1902. godine, osnovana je „Prosvjeta“ kao institucija kulturnog identiteta srpskog naroda u Bosni. Prije osnivanja Srpske narodne organizacije donesen je akt „Sarajevska rezolucija“ koji je obuhvatao nekoliko bitnih političkih ciljeva:

- pravo naroda na samoopredjeljenje,
- pitanje unutrašnjeg uređenja države,
- stvaranje narodnog predstavništva na nivou Bosne,
- opšte pravo glasa,
- samouprava opština,
- formiranje vlade kao izraza skupštinske većine,
- nezavisnost sudova,
- besplatna osnovna škola itd.³⁵

Bosna bi trebala biti samostalno carinsko područje, autonomno u okviru Monarhije, a država uređena na demokratiji i ravnopravnosti naroda. Srpska narodna organizacija polazila je od „Sarajevske rezolucije“ i bila je fokusirana na unutrašnje državno ustrojstvo Bosne, kao prioritetno pitanje, a status Bosne i njeno eventualno ujedinjenje sa Srbijom nije eksplicitno isticano, iako se to očigledno priželjkivalo.

Pitanje ujedinjenja Srba iz Bosne sa Srbijom nije do kraja istraženo, jer još nema cjelovitih naučnih odgovora na nekoliko bitnih aspekata. Da li je Srbija težila pripajanju samo Srba iz Bosne Srbiji ili cijele BiH, sa Muslimanima i Hrvatima? Da li je Srbija htjela da se svojom vlašću proširi na Bosnu ili je bila za izgradnju autonomne državnosti Bosne? Da li je ostvarivanje srpskih nacionalnih interesa u Bosni i Hercegovini moguće i kroz državnost Bosne izvan državnog okvira Srbije?

Navedena pitanja utjecala su na srpski nacionalni pokret početkom dvadesetog vijeka. Da li je država Bosna i Hercegovina trajno opredjeljenje srpske etničke zajednice ili je državnost Bosne prolazna historijska nužnost dok se ne steknu uslovi za ujedinjenje

³⁵ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 20.

Srba iz Bosne sa Srbijom? Navedena pitanja prožimaju srpsku nacionalnu politiku u Bosni i Hercegovini u posljednjih stotinu godina i aktuelna su i danas.

4.1.3. Hrvatski nacionalni pokret

Hrvati su od okupacije Bosne imali velika očekivanja, pa je time njihovo razočarenje, u krajnjoj instanci, bilo veće u odnosu na Srbe i Muslimane. Uzdizanje državotvornog položaja muslimanske veleposjedničke klase u doba Austro-Ugarske izazvalo je razočarenje kod hrvatskog naroda, jer su oni, kao katolici, očekivali od nove katoličke države vlastito uzdizanje u državi i društvu.

Hrvatski politički predstavnici su očekivali da će se okupacijom steći uslovi da se Bosna, Dalmacija, Slavonija i Hrvatska objedine u jedno autonomno državno područje u okviru Austro-Ugarske monarhije. Radi ostvarivanja navedenih ciljeva dvije hrvatske stranke iz Zagreba, Hrvatska stranka prava i Narodna nezavisna stranka, su 1894. godine donijele objedinjeni program osnovnih hrvatskih nacionalnih ciljeva i interesa koji je, između ostalog, sadržavao i državno objedinjavanje Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom.

Nešto ranije, 1878. godine, Hrvatski sabor poslao je caru u Beč pisani oblik sugestije (poznatiji kao „Adresa”) u kojem se ističe da bi se ciljevi mandata koji je Monarhija dobila na Berlinskom kongresu najbolje ostvarili kada bi se Bosna pripojila Hrvatskoj. Hrvatski nacionalni pokret je time ukazao na potrebu uspostavljanja treće konstituante u Monarhiji, oslonjene na Austriju koja bi predstavljala protivtežu Ugarskoj. Car je odbacio inicijativu, ističući da je hrvatski Sabor prekoracio svoju nadležnost, tako da Hrvatska nije dobila nikakvo pravo u odnosu na Bosnu.

Hrvatska inicijativa naišla je na oštro reagovanje ugarskih krugova koji su u vrijeme okupacije nastojali da eliminišu hrvatski utjecaj u Bosni i da se nacionalni pokret bosanskih Hrvata u što većoj mjeri redukuje. Spriječeno je dalje djelovanje generala Filipovića (komandanta okupacionih trupa u Bosni), jer je njegova uprava podržavala Hrvate i njihove težnje za objedinjavanjem Bosne s Hrvatskom.

Bosanski franjevci su bili protiv germanizacije i političke saradnje s bečkim dvorom, a Monarhiji je trebala vjerska institucija koja će joj biti odana, koju će kontrolisati i preko nje ostvarivati utjecaj na hrvatski narod. Austro-Ugarska je uviđala značaj vjerskih

institucija u izgradnji i očuvanju nacionalnih identiteta naroda u Bosni, pa je tako u franjevcima uviđala prepreku svojim interesima.

Franjevci su vjekovima bili hrvatski kler koji je, osim vjerske, imao i prosvjetnu i kulturnu ulogu i veliki utjecaj u katoličkom narodu. Hrvatski nacionalni pokret je nailazio na veće teškoće nego srpski i muslimanski. Austrougarska je umjesto franjevaca u Bosni nametnula svjetovnu crkvenu hijerarhiju sa Josifom Štadlerom na čelu potpisivanjem konkordata sa Vatikanom 1881. godine, čime je i katoličku crkvu stavila pod svoju državnu kontrolu.³⁶

Osnovni oblik nacionalnog djelovanja hrvatskog pokreta bila je kultura, gdje su veliki doprinos, opet, dali franjevci. U Mostaru se osnivaju listovi „Bosiljak hercegovački”, štamparija, kulturna društva itd. Negativan odnos austrougarske države, naročito njene ugarske komponente, prema hrvatskom pokretu i, naročito, franjevcima doveo je do nezadovoljstva hrvatskih masa koje su počele prihvatići program Ante Starčevića i Hrvatske stranke prava.

Pravaške ideje prihvatio je i značajan dio hrvatskog građanstva, kao i franjevci, a ideja državnog i političkog objedinjavanja Bosne i hrvatskih zemalja, sa Zagrebom kao centrom, zahvatila je hrvatske mase u Bosni i Dalmaciji, a imala je uspjeha i kod muslimanske intelektualne omladine.

Starčević je bio protiv austrougarske okupacije Bosne i smatrao je da je hrvatskom narodu bolje pod Turskom nego pod Austrougarskom (u tom smislu je Starčević održao govor u hrvatskom Saboru 14. oktobra 1878. godine).

Hrvatski nacionalni pokret je u početku imao kulturnu, a sa razvojem Stranke prava dobio je i političku dimenziju. Bez obzira na to što Hrvati u to vrijeme nisu imali organizovanu državu i nisu mogli jače organizovati pokret, oni su bili jedinstveni u nacionalnoj ideji političkog i državnog objedinjavanja hrvatskog naroda.

Realnost društveno-historijskih prilika i međunarodni odnosi oko Istočnog pitanja utjecali su i na specifičnosti hrvatskog nacionalnog pokreta. Hrvatska etnička nacija imala je prevelika očekivanja od Berlinskog kongresa, u smislu da će nova hrišćanska katolička

³⁶ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 23.

država dovesti Hrvate u povoljan položaj i riješiti njihovo državno i nacionalno pitanje. Austro-Ugarska (naročito Ugarska) bila je protiv rješavanja hrvatskog nacionalnog pitanja na način da se Bosna, s drugim pokrajinama, Dalmacijom i Slavonijom, objedini u hrvatski državni entitet sa Zagrebom kao političkim centrom.

Kontrolisanje i sprečavanje razvoja hrvatskog nacionalnog pokreta od strane Monarhije imalo je za posljedicu jačanje pokreta Hrvatske stranke prava Ante Starčevića koji je bio fokusiran na tri osnovna cilja:

- državno objedinjavanje Bosne sa Hrvatskom,
- asimilacija Bošnjaka kao integralnog dijela hrvatske nacije i
- eliminacija srpskog političkog faktora u Bosni.

Hrvatski nacionalni pokret, kao i muslimanski i srpski, bio je temelj za osnivanje hrvatskih političkih organizacija.

Hrvatska narodna zajednica - HNZ osnovana je 1908. godine, a politička platforma je utvrđena ranije (1906. godine u Docu kod Travnika), kada je odbor od šest članova izradio programska načela:

- objedinjavanje sa Hrvatskom,
- stav da sa Muslimanima treba sarađivati, jer su oni takođe Hrvati, a da sa Srbima treba imati odnose reciprociteta,
- bezuslovna solidarnost Hrvata,
- jedinstvenost misli i akcije itd.³⁷

Hrvatska narodna zajednica nije u svom programu imala stav o agrarnom pitanju, zbog viših nacionalnih interesa u pridobijanju Muslimana, iako je to bilo važno socijalno-ekonomsko pitanje i za većinu Hrvata.

Osim Hrvatske narodne zajednice, iz osnove svjetovne crkvene hijerarhije Josifa Štadlera formirana je i klerikalna stranka Hrvatska katolička udruga u Sarajevu 1910. godine. Ova stranka podržavala je aneksiju 1908. godine i trijalističku organizaciju Monarhije.

³⁷ Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svjetlost, Sarajevo, 1976., str. 166.

Pozitivan odnos prema katoličkoj crkvi i vjeri ne treba posebno naglašavati u programu pomenute stranke. Jedan od osnovnih razloga što su osnovane dvije hrvatske stranke je neslaganje u vezi sa muslimanskim pitanjem. Pravaši, čije su ideje ostavile snažan utjecaj na program Hrvatske narodne zajednice, smatrali su Muslimane integralnim dijelom hrvatske nacije, dok je Štadler smatrao da treba sarađivati s Muslimanima, ali da se prethodno jasno iskaže da je hrvatstvo i katoličanstvo jedno i da hrvatstva nema bez katoličkog odgoja i identiteta.

Dolazak Kuena Herdevarija na čelo banske uprave u Hrvatskoj 1882. godine, negativno je uticao na povezivanje hrvatskog nacionalnog pokreta u Bosni s onim u Hrvatskoj. Međutim, franjevci kao okosnica hrvatskog nacionalnog pokreta, nisu prestajali sa svojim djelovanjem, uprkos protivljenju državnih vlasti.

Oni su razvijali hrvatsku svijest kod svog naroda. “Radi toga bili su u neprestanom sukobu s bosanskim vladom koja je htjela pošto-poto da prekine svaku vezu sa Zagrebom i Beogradom“.³⁸

Hrvatski nacionalni pokret je od početka sadržavao dvije opcije. Jedna je bila usmjerena na saradnju sa muslimanskim nacionalnim pokretom i što čvršće vezivanje Bosne za Hrvatsku u formi jedne države ili državne zajednice. Druga je bila usmjerena na jačanje državnosti Bosne i Hercegovine i rješavanje hrvatskog pitanja kroz bosansko državno pitanje.

4.1.4. Sličnosti i razlike nacionalnih pokreta

Nacionalni pokreti su nastajali u kontekstu realnih društveno- historijskih procesa na fundamentu vjere, kao osnovnog vrijednosnog sadržaja oko koga se izgrađivala etnička nacija. Nacionalne pokrete predstavljali su različiti subjekti, zavisno od određenog historijskog perioda, ali uglavnom su to bile:

- političke partije,
- vjerske institucije,
- nacionalne organizacije,
- intelektualni sloj.

³⁸ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 24.

Osnovna sličnost sva tri nacionalna pokreta je u tome što imaju etničku osnovu u svom nastanku i konstituisanju.

Nacionalni pokreti djelovali su kao subjekti transformacije etničkih zajednica u nacije kao političke zajednice sa osnovnom namjerom da se primarno postignu opšti nacionalni ciljevi. Smatralo se da je „svako stranačko diferenciranje štetno i nedopustivo u uslovima kad je potrebno nastupati složno da bi se postigli osnovni nacionalno-politički ciljevi. To se ne može postići putem stranačkih, nego samo uz pomoć nacionalnih organizacija“.³⁹

Kroz nacionalne organizacije prvo treba ostvariti državnost, a tek nakon toga je opravdano višestračko diferenciranje unutar nacionalnog pokreta. Na samom početku političkog organizovanja u Bosni i Hercegovini (početkom XX vijeka) utemeljen je koncept da nacija prethodi demokratiji, da se prvo trebaju ostvariti nacionalni ciljevi, a tek nakon toga može doći do demokratskog pluralizma unutar nacije.⁴⁰

Nacionalni pokreti su u određenim historijskim okolnostima imali iste ili slične ciljeve. Predstavnici srpske borbe za autonomiju nastojali su da se, zajedno s Muslimanima, izbore za vjersku i prosvjetnu autonomiju. Koliko su te namjere bile ozbiljne potvrđuju nastojanja zagovornika autonomije da za svoje ideje pridobiju i naklonost Carigrada i da se iskoriste pogodne međunarodne prilike.⁴¹

Protivrječnosti, između vjerskih identiteta nacionalnih pokreta i različit odnos prema prošloj i novonastaloj državi, Monarhija je koristila radi produbljivanja međunacionalnih sukoba da se ne bi stvorio jedan bosansko-hercegovački državotvorni pokret.

Monarhija je posebno bila podozriva prema saradnji srpskog i muslimanskog nacionalnog pokreta, najmanje iz tri razloga:

- saradnja Srba i Muslimana jačala je ulogu Srbije i njenih aspiracija prema Bosni,
- ova saradnja jačala je položaj turske države koja je imala formalnu suverenost sve do 1908. Godine,

³⁹Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svjetlost, Sarajevo, 1976., str. 133.

⁴⁰Isto, str. 134.

⁴¹Isto, str. 93.

- saradnja srpskog i muslimanskog pokreta jačala je njihov konstitutivni subjektivitet u funkcionisanju države.

Zajednička borba Srba i Muslimana za kulturnu autonomiju približavala je ova dva nacionalna pokreta i u drugim političkim pitanjima. Muslimanska narodna organizacija i Srpska narodna organizacija su 11. oktobra 1908. godine u Budimpešti, izdale zajednički proglašenje sa zahtjevom da se narodima u Bosni omogući da odlučuju o svojoj sudbini i da im se da autonomija, jer ako se priznaje pravo „velikim”, treba to isto pravo dati i „malim” narodima.⁴²

Međusobna saradnja dvije autohtone etničke zajednice aktuelizovala je pitanje državnog statusa Bosne i Hercegovine koje je Monarhija razriješila jednostranim aktom, aneksijom 1908. godine. S obzirom na to da su tri pokreta nastala na osnovi tri različite vjere (islam, katoličko hrišćanstvo i pravoslavno hrišćanstvo) njihov identitet je bio različit i njihova saradnja je zavisila od demokratskog kapaciteta nacionalnih elita da prevaziđu razlike i uspostave minimum zajedničke saglasnosti o međusobnim odnosima i odnosu prema postojećoj državi.

Koegzistencija različitih identiteta (konsocijacijska demokratija u savremenom poimanju) bila je temelj budućih međunacionalnih odnosa. Neuspjeh miroljubive koegzistencije nužno je vodio u međunacionalne sukobe.

Najveća razlika i suprotstavljenost nacionalnih pokreta bila je u njihovom odnosu prema državnosti Bosne. Srbi su državnost Bosne primarno posmatrali u okviru Srbije ili zajedno sa Srbijom. Hrvati su državnost Bosne poimali u okviru Hrvatske ili zajedno s Hrvatskom, a Muslimani su bili za nezavisnu, samostalnu, suverenu Bosnu u kojoj bi oni bili dominirajući državotvorni subjekt.

Agrarna reforma, kao jedno od glavnih ekonomskih, socijalnih i statusnih pitanja za hrišćane, bila je problem odnosa srpskog pokreta prema muslimanskom, jer je srpski pokret bio za rušenje starog sistema vlasničkih odnosa, dok je muslimanski begovski sloj bio za zadržavanje starog sistema kmetstva, što je produbljivalo suprotstavljenost ova dva nacionalna pokreta.

⁴² Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 25.

Negativan odnos Srba prema Turskoj takođe je bio faktor suprotstavljenosti srpskog i muslimanskog nacionalnog pokreta, a negativan odnos srpskog pokreta prema državnoj hegemoniji Austro-Ugarske je, istovremeno, približavao srpski i muslimanski nacionalni pokret u zajedničkoj borbi za nacionalni identitet, kroz vakufsku i crkveno-prosvjetnu autonomiju.

Hrvatski i srpski nacionalni pokret bili su suprotstavljeni zbog toga što su Srbi željeli da Bosna bude u državnom jedinstvu sa Srbijom, a Hrvati da Bosna bude u državnom jedinstvu sa Hrvatskom.

4.2. Političko organizovanje na nacionalnoj osnovi

Već početkom 1989., kada je bilo jasno daje politički pluralizam realna potreba u reformi društva, postavilo se pitanje zašto se građani ne bi mogli politički organizovati na osnovi etničkih vrijednosti konfesionalnog tipa, odnosno na jednonacionalnoj osnovi.

U proljeće 1989. pojavile su se ideje da se građani Bosne i Hercegovine politički organizuju na osnovi nacionalnih vrijednosti naslijedenih na konfesionalnoj pripadnosti. Protivnici toga isticali su da su se etničko-nacionalno-konfesionalni projekti, na ovim prostorima, pokazali neracionalnim i za političko organizovanje, a još više za političko djelovanje.

Šta je bilo s narodima u Bosni i Hercegovini nakon 1990.? Prigrlili su nacionalne stranke. Od tog trenutka nacionalno pitanje postalo je, bar se takav dojam ima, glavno, životno pitanje Bosne i Hercegovine. A tri nacionalne stranke (SDA, HDZ i SDS), ponesene izbornom pobjedom (1990), svoje su interese, nakon preuzimanja vlasti, definisale kao opće nacionalne interese (Muslimana, Hrvata, Srba), pokušavajući ih nametnuti svim članovima „svoje“ nacionalne zajednice.

Opijkenost izbornom pobjedom mogla se svesti na stav: budimo „veći“ Hrvati, Muslimani, Srbi nego što smo to bili. Koliko god su bili jedinstveni i solidarni u odnosu (dakako krajnje negativno) prema komunistima, toliko su bili sumnjičavi i nepovjerljivi jedni prema drugima.

U komunistima su vidjeli one koji zanemaruju (pa i suzbijaju) nacionalno i konfesionalno. Konstantno su ponavljale daje sav narod glasovao za njih, a podaci su pokazivali da 45% stanovništva nijeglasalo za nacionalne stranke (gotovo svaki drugi

stanovnik). Za SDA je glasovalo 51% (najmanje), za SDS 59%, za HDZ 66% (najviše) stanovništva (po pravilu iz vlastitenacije).⁴³

Pokazalo se daje nacionalno organizovanje bilo pokušaj traženja sigurnosti u kolektivu (nacionalnom). Ali, bilo je tu i zabluda da se nacije mogu emancipirati putem naciokracija⁴⁴. Odvelo je to sva tri narodu u konzervativni model društvene organizacije.

Nacionalni kolektivizam doveo je gotovo do refeudalizacije bosansko-hercegovačkog društva. Premještanje od ličnog ka nacionalnom dovelo je do strašnog podaništva nacionalnoj oligarhiji. Vlast se etnički teritorijalizirala (općine s hrvatskom, muslimanskim i srpskom vlašću).

U „nacionalnoj“ politici svi su varali, lagali da bi nešto izvukli za „svoj“ narod, ali još više zasebe. Međutim, svaka stranka na vlasti, pa zvala se ona i „nacionalna“, najprije štiti svoje (stranačke) interese, pa tek onda interese naroda. Osvojenu vlast osnivale su na načelu partnerstva, bez sporazuma o glavnim pitanjima razvoja i budućnosti bosansko-hercegovačkog društva.

Šta je bio uzrok košmara i nezakonitosti politike nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini? To i nisu bile prave stranke, to su više bili populistički pokreti (populizam je zaustavio sve demokratske procese i omogućio razvoj nacionalizma i šovinizma), koji su se držali samo na jednoj zajedničkoj vrijednosti — nacionalnoj. U svemu drugom, prije svega u ekonomskoj, kulturnoj, etičkoj i političkoj sferi, to je bila veoma heterogena struktura. One su bile heterogene i po socijalnim slojevima koje su okupljale - od ekstrema do osoba umjerenih političkih pogleda.

U vrijeme kriza ekstremni modeli ponašanja prevladavaju u naciji. Rat je taj ekstremizam samo još uvećao. Ekstremizam ima antipluralistički karakter. Odatle su nacionalne stranke, po svojoj strukturi, bile nesposobne za politički pluralizam.⁴⁵

⁴³Sadiković, Č., Politički sistemi, Pravni fakultet, Sarajevo, 1998., str. 56.

⁴⁴ Naciokracijaje pojам osmišljen od urednika časopisa Wired ranih devedesetih. Predstavlja igru riječi net (internet) i aristokracije. Netokracija se odnosi na globalnu pojavu više klase koja temelji svoju vlast na tehnološkoj prednosti i vještini umrežavanja, u odnosu na fenomen buržoazije i njegovu umanjenu važnost. Naciokracija je sačinjena od ljudi sa izuzetnim socijalnim vještinama i talentom za manipulaciju i distribuciju informacija", pojavašnjava Alexander Bard. Prema njegovim riječima "svi na suprotnom polu, koji nemaju znanja korištenja novih tehnologija te druge vještine naciokracije, oformit će najnižu društvenu klasu – konzumtarijat.

⁴⁵Reicher, S., Hopkins, N., Self and nation, Sage Publications, London, 2001., str. 90.

One su poslije rata još manje bile u stanju da ga razvijaju (njihov odnos prema drugim političkim pristupima tokom rata upućivao je na ovu postavku). Tako su od sklonosti ka demokraciji zadržale samo jednu riječ – „demokratska“ - u svom nazivu (SDA, HDZ, SDS).

U nacionalnim podjelama i programima mogu se javiti samo nacionalni lideri. Oni konstantno izjednačavaju svoje interese s interesima naroda. To su osobe koje su, pokazalo se, zbog svoje nacionalne liderske pozicije bile nesposobne graditi mostove među narodima. Lideri su (za)vodili podjelama i zatvaranjima.

Modernom društvu, društvu stoljeća, nerazmjerne je liderstvo te vrste. Onima koji žele graditi demokratsko društvo XXI. stoljeća nisu potrebni, čak su s tim nespojivi, bilo kakvi mitovi, „istaknute ličnosti“ itd. Na tlu ex Jugoslavije došlo je gotovo do deifikacije⁴⁶ nacionalnih vođa. Pojavile su se nacionalne vođe koje su priznavali samo u njihovu nacionalnom kraju (pretežno oni sa snažnim nacionalnim nabojem). Slijedio se klasičan model:

- jedan narod,
- jedna stranka,
- jedan politički identitet.

Umjesto političkog pluralizma Bosna i Hercegovina dobila je pluralizam vojske i pluralizam sile. U njoj nije postojao višestranački sistem. Funtcionisanje (kakvo-takvo) društvenog života odvijalo se pod kontrolom jedne od triju vodećih nacionalnih stranaka (SDA, SDS-a ili HDZ-a).

Ostale stranke (pa i one s nacionalnim predznakom) nisu imale gotovo nikakav ili nikakav utjecaj. Čak u većini mjesta nije bilo preporučljivo (zbog mogućih fizičkih ili političkih represalija) ni organizovati nikakve političke stranke osim one koja je pod svojom kontrolom imala teritorij, vojsku i policiju. Nacionalne su se stranke u praksi javljale kao monolitne, isključivale su sve one koji nisu bili na njihovoj ideološkoj matrici.

Nacionalni lideri, okruženi dežurnim anđelima čuvari, glumili su konstantno kako „traže izlaz iz krize“. Jednom su pregovarali u „interesu“ srpskog i hrvatskog naroda (samo

⁴⁶ Poštovanjeodređene osobe ili pojave kao boga, odnosno činjenje bogom.

na štetu Muslimana), drugi put u „interesu“ hrvatskog i muslimanskog naroda (na štetu Srba), i treći put u „interesu“ muslimanskog i srpskog (a na štetu hrvatskog) naroda. I tako u krug.

Nacionalne stranke brzo su se transformirale u nacionalističke. To i nisu bile izgrađene stranke, nego tri totalitarna pokreta koji samim tim što su totalitarni nisu mogli biti demokratski. Njihova isključivost onemogućila je bilo kakav pozitivan dogovor, a olako su posegnule silom kao glavnim „argumentom“ za opravdanje svog stava.⁴⁷

Svoj imidž, osim ostalog, gradile su na kritici komunista da su u kadrovskoj politici umjesto načela sposobnosti na pijedestal uzdignuli načelo podobnosti. A upravo su te stranke, od pobjede na izborima (1990) i tokom cijelog rata, to načelo podobnosti uzimale kao vrhunsko. Na taj su način (i pomoću rata) učvršćivale svoju političku vlast. One su bile nesposobne da već započete nacionalne konflikte uvedu u mirne vode. Umjesto toga uvele su ih u rat.

Osim pripadnika vladajućih stranaka kod ostalog naroda jačala je svijest negacije i apstinencije od politike (osim što je svakog zanimalo kad će prestati rat). Nacionalne stranke, a posebno ekstremisti iz Srpske demokratske stranke koja je posegnula za silom kako bi ostvarila svoje sulude ciljeve, pridonijele su da kanjon između Srba, Hrvata i Muslimana postane sve dublji.

Postojeće stranke nisu mogle to biti i nisu imale snage za gradnju takvih mostova koji su bili porušeni i na razini susjedskih, pa i bračnih zajednica. Nacionalne stranke uništile su svoje narode i u tom smislu jer su bile (ne)narodne. Stradanja, egzodus Muslimana, Hrvata i Srba pokazuju do čega ih je dovela politika nacionalnih stranaka koje u glavnom pitanju državnog razvoja nisu imale konsenzus.

Nacionalizam koji je postao ideologija nacionalnih stranaka potisnuo je sve druge sukobe (posebno unutar nacije) i do ratnog požara razvio nacionalne konflikte. Svaka je nacionalna stranka težila svojem „nacionalnom interesu“.

Nacionalni konflikti povećavali su unutarnje jedinstvo i homogenizaciju svake nacije u sukobu. Naravno, treba istaknuti da nacionalne stranke nisu same po sebi

⁴⁷ Šakić, V., Suvremeni principi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2002., str. 59.

prouzrokovale rat, ali su, nepobitno, pridonijele da on bude još krvaviji. Stranke osnovane na nacionalnoj ideji i suprotstavljenim nacionalnim interesima ne mogu sa sebe skinuti veliki dio odgovornosti za razvoj, „anti“ (hrvatskog, srpskog, muslimanskog) stava.

Naime, sve tri „vodeće“ konfesije stale su uz svoje nacionalne stranke i tokom prvih (1990) i tokom sljedećih izbora. Vidjelo se to po promotivnim skupovima i otvorenim pozivima narodu (vjernicima) daglasaju za „svoju“ nacionalnu stranku.

U ime „svog“ naroda optuživalo se druge narode da su uporište fašizma, genocidnosti (za srpske nacionaliste to su Hrvati, za hrvatske Srbe, za muslimanske Srbe i Hrvati). Tako su svi, u očima svojih nacionalista, mučenici, stradalnici. Jedni ukazuju da su tokom historije islamizirani, drugi kroatizirani, treći ateizirani itd. Njihova politička misao i ideja uvijek su prožete genocidnošću.

Stare priče, stare koliko i konflikti među ovdašnjim narodima. Vlastita su vodstva predstavljana kao poštena, narodna, a druga kao antibosanska, antihrvatska, antisrpska. Čvrsta organizacija s lokalnim ograncima, zajednički simboli i osjećaji, priznato i poštovano vodstvo - čini se da ih je na nacionalističkoj osnovi moguće stvoriti zapanjujuće brzo i efikasno. Učinili su to HDZ, SDA i SDS. Druga se alternativa, nažalost, nije pojavila.

4.3. Osnovni elementi poimanja nacije u kontekstu Bosne i Hercegovine

Teorijsko i političko sporenje o nacionalnim identitetima u Bosni i Hercegovini prati nacionalne podjele i odvija se u kontekstu odnosa etničkog i građanskog sadržaja u ovim identitetima. Nastajanje nacija u Bosni i Hercegovini posmatrali smo kroz dva osnovna oblika:

- prirodni oblik nastanka nacija kada one kroz historijski društveni proces izrastaju iz naroda kao političke zajednice i
- neprirodni oblik kada se identitet nacije nameće državnom prisilom.

Nastanak nacije prirodnim društvenim procesom ne određuje unaprijed njen oblik, jer on zavisi od konkretnih uslova tog procesa. Nacije kao političke zajednice u etničkom ili građanskom obliku nisu same po sebi pozitivne ili negativne kategorije, jer njihova uloga u društvu i državi zavisi od njihovog unutrašnjeg demokratskog karaktera i legitimite koји sadrže.

Na primjer, ako građanska nacija principom „jedan čovjek-jedan glas” vrši majorizaciju manjinskih etničkih grupa, ona nije demokratska iako ima formalni demokratsko-građanski naziv. S druge strane, ako etnička nacija ima konfliktne odnose sa drugim etničkim nacijama i ne može da izgradi krovnu zajedničku vrijednost, takva nacija nije demokratska iako se poziva na legitimitet etnosa.

Demokratski nacionalni identitet nastaje kao demokratija unutar nacije, zatim se transformiše u demokratske odnose sa drugim nacijama i obrnuto, ako nema demokratije unutar nacije, tada nema demokratije ni između nacija. Građanski i etnički sadržaji predstavljaju prirodna svojstva nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini i oni ne protivrječe jedan drugom ukoliko nacije funkcionišu kao demokratske kategorije unutar svog nacionalnog bića.

Drugi oblik, neprirodni ili nametnuti, podrazumijeva da neki subjekt, s pozicije državne vlasti, nameće nacionalne vrijednosti i identitet prema modelu koji mu odgovara, ne prihvatajući izvorne (prirodne) nacionalne identitete. Nametnuta nacija može da traje relativno dugo, sve dok traje moć državne prisile, a čim ta moć prestane i sadržaji nametnute nacije nestaju. Trajanje nametnutog jugoslovenstva šezdeset godina i njegova propast za samo jednu godinu dokazuju privremeni karakter nametnutih nacionalnih vrijednosti i identiteta.

4.3.1. Prožimanje etničkog i građanskog u identitetu nacije

Političko iskazivanje nacije nastaje kroz složen društveno-historijski proces, kroz koji se prepliću uticaji njenog izvornog identiteta i objektivnih društveno-historijskih okolnosti.

Prožimanje etničkih i građanskih sadržaja je prirodni proces društveno-historijskog razvoja koji može da se iskazuje na saglasan ili protivrjećan način. Koegzistencija i prožimanje etničkog i građanskog je moguća u slučaju kada se narod i nacija iskazuju kao demokratske kategorije.

Čovjek, kao slobodna individua, istovremeno je građanin i pripadnik etničke nacije, to je njegov objedinjeni identitet u privatnoj i javnoj sferi društvenog života. Ako u identitetu čovjeka kao jedinke može biti saglasnosti etničke i građanske vrijednosti, tada je

i na nivou nacije moguća koegzistencija navedenih elemenata objedinjenih u jednu cjelinu nacionalnog identiteta.

Ovdje se ne može prihvati stanovište liberalne ideologije po kome su liberalno-građanski oblici nacije sami po sebi „progresivna”, a oblici etničke nacije „konzervativna i prevaziđena” kategorija. Oblik nacije sam po sebi ne može biti konzervativan ili progresivan, jer to zavisi od objektivnih okolnosti, karaktera nacionalnog vodstva i postojanja demokratije unutar same nacije.

Ako je vodstvo nacije totalitarno i nedemokratsko i ako unutar političke zajednice nema demokratije tada nacija nema progresivni karakter, bez obzira na njen naziv i formalni oblik iskazivanja. Kršenje ljudskih prava kroz ratove vršile su i etničke i građanske nacije, kao što su u razvoju društva i demokratije učestvovale opet i etničke i građanske nacije. Formalni oblik iskazivanja nacije zavisi na kojoj osnovi funkcioniše narod.

Nakon velikih revolucija (američke i francuske), definisana su i dva različita oblika iskazivanja naroda, što se može uočiti na pitanju titulara suverenosti. Američki pristup zasnivao se na suverenosti naroda kao građanskog demosa, na vrijednostima prirodnih ljudskih prava, prema kojima, su svi ljudi stvoreni jednaki, da su obdareni od strane njihovog Tvorca određenim neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i težnja za srećom.

Pojmovi narod i nacija često se poistovjećuju u ustavnim aktima, iako u suštini svaka država počiva na konstitutivnosti naroda koja se iskazuje u nekom obliku nacije kao političke zajednice.

Ustav Bosne i Hercegovine definiše konstitutivne narode, a u suštini se radi o etničkim nacijama. Ovdje dolazimo do pojmovnih relacija narod-nacija-država, gdje suverenost poprima različite forme u aspektu naroda i nacije. Bez pretenzije da se definišu pojmovi „narod” i „nacija”, neophodno je identifikovati njihovu razliku.

Nacija je jedno nevidljivo biće dok je narod skup pojedinaca koji se mogu popisati. Narod je sadašnjost, a nacija je jedinstvo prošlosti i budućnosti, zajedno sa sadašnjošću.

Nacija je „viša realnost”, ona je historijski i politički pojam. „Narod je sadašnji statistički pojam, broj“.⁴⁸

Navedeno poimanje nacije i naroda je fokusirano na njihova suštinska određenja. Narod je realnost, omeđena konkretnim vremenom i prostorom, koja se mijenja demografskim, prirodnim putem ili neprirodnim putem (ratovi, epidemije, katastrofe) i to je ukupnost stanovnika (državljanata) koji se mogu popisati.

Nacija je politička zajednica objedinjena suverenom vrijednošću koja nadilazi vrijeme i kao trajna kategorija ima povijesnu težnju ostvarivanja u državi. U konkretnom realitetu društvenih odnosa nacija se iskazuje kroz narod u nastojanju da nacionalnu suverenu vrijednost re alizuje kroz postojeću državu. „Nacija je vrijednost koja stvara državu kao novu vrijednost“.⁴⁹

Nacija je uvijek prisutna u državi kroz narod, ali se ne iscrpljuje postojećim realitetom naroda, nego teži da se ostvari kroz uređenje države i organizaciju njene vlasti. Poimanje nacije i naroda, kao odnosa nadvremenog identiteta i konkretne realnosti, složeno je i iz razloga što se i narod i nacija pojavljuju u različitim oblicima. Narod, kao koncretan realitet ukupnog stanovništva na državnoj teritoriji (državljanata), u istoriji se iskazivao u tri osnovna oblika.

U različitim varijantama nacija se uvijek iskazuje kao kolektivitet, a razlikuju se samo sadržaji i vrijednosti koji čine identitet određenog oblika nacije. Pripadnici bilo kog nacionalnog kolektiviteta nastoje da uporedo ostvare svoje pojedinačne interese i nacionalne identitete tako da se iskazuju istovremeno kao slobodne individue i pripadnici kolektiviteta.

U teoriji je moguće jasno podijeliti različite oblike nacije, razgraničavati etničko i građansko, ali u društveno-državnim realitetima to nije jednostavan posao. U razmatranju odnosa etničkog i građanskog sadržaja u identitetu nacija trebamo imati u vidu da etnički sadržaji prethode građanskim. Radi se o prirodnom procesu u kome se jedna etnička

⁴⁸ Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Muller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 28.

⁴⁹ Lerotic, Z., Načela federalizma višenacionalne države, Globus Zagreb, 1985., str. 49.

zajednica prvo formira kao etnička cjelina, a zatim kroz demokratske procese unutar nacije i između nacija nastaju građanski sadržaji unutar te etničke cjeline.

Građanske vrijednosti nastaju nakon formiranja države i ne mogu funkcionišati niti se ustanoviti izvan njenog ambijenta, pri čemu država postaje njihov integralni dio, dok etničke vrijednosti mogu da nastanu prije države i mogu da funkcionišu nezavisno od države. Između etničkog i građanskog je pogrešno stavljati riječ „ili”, jer se radi o etničkom i građanskom aspektu jednog nacionalnog identiteta. Etničko i građansko nije suprotstavljeni samo po sebi, nego njihova suprotstavljenost nastaje u nedemokratskom karakteru djelovanja nacije.

Dominacija etničkog bez građanskih sadržaja, ljudskih prava i sloboda, postaje podloga za totalitarizam vladajućih partijskih elita. U ovom totalitarizmu pojedinac postaje neslobodan, ne može da ostvari ljudska prava, a vlast mu osporava legitimitet borbe za ljudska prava.

Na primjer, ako se u totalitarnoj vlasti borite za ljudska prava, tada se ta borba predstavlja kao ugrožavanje opšteg nacionalnog interesa. Elite na vlasti se iskazuju kao nacionalno vodstvo koje „svoju” naciju brani od drugih nacija čime se stvara prostor da elite na vlasti izbjegnu demokratsku odgovornost za druga bitna pitanja u društvu i državi, prije svega ekomska.

Kao posljedica totalitarizma vladajućih elita ukida se demokratija unutar same nacije, dolazi do opšteg otuđenja čovjeka i potpunog sužavanja mogućnosti za ostvarivanje ljudskih prava i sloboda. Na ovaj način se izbjegava odgovornost i uspostavlja dikatura male grupe ljudi nad cijelom nacijom.

Svaki oblik kritike vladajuće elite u javnosti se predstavlja kao ugrožavanje nacije, a svako drugačije mišljenje se predstavlja kao narušavanje nacionalnog jedinstva. Da bi se održala dominacija vladajuće elite nad nacijom, neophodna je podrška opštih nacionalnih institucija kao što su vjerske zajednice. Strateška koalicija vjerskih vođa i vladajuće nacionalne elite ima za posljedicu feudalizaciju države, gdje vlast dobija blagoslov od vjerskih vođa, a vjerske vođe dobijaju ekonomski interes od vlasti.

Održivost feudalizacije države u javnosti opet ne bi bila moguća bez medija kao sredstava javnog uticaja koji nekritički podržavaju dil vjerskih vođa i vladajuće elite. Etničke nacije imaju zajedničke elemente kao što su:

- nastaju iz osnove naroda kao etnosa,
- nastaju prije države,
- nastoje da se podržave, da organizuju i urede državu u skladu sa svojim nacionalnim vrijednostima,
- samoopredjeljuju se prema državi u pozitivnom ili negativnom smislu,
- odnos prema drugim etničkim zajednicama u državi može biti na osnovi sukoba ili koegzistencije, u zavisnosti od realnih okolnosti i demokratskog karaktera nacije.

S druge strane, dominacija građanskog u više etničkim društvima može da se pretvori u hegemoniju brojnije nacije nad malobrojnijom. Kada građanske vrijednosti isključuju etničko-nacionalne, tada je građanin konstitutivan, a ne etnička politička zajednica, čime se redukuje pravo čovjeka na politički identitet.⁵⁰

Prema ovom konceptu, etničnost nema izvorna prava, već uživa podarena prava koja joj odredi građanska komponenta iz javne političke sfere. Ovdje se ne radi o pitanju odvojenosti javne - političke i privatne - kulturne sfere, nego se radi o hijerarhijskom podređivanju etničkog elementa građanskom.

Dijalektički odnos etničkog i građanskog nije odnos slobode liberalnog pojedinca prema ne slobodi konstitutivnom aktu bila utemeljena kao država srpskog i hrvatskog naroda, čime je ustanovljena ravnopravnost ova dva naroda.

Postepenim promjenama u političkom sistemu, Hrvatska je vremenom podržavila vrijednosti hrvatske nacije, a vrijednosti srpske nacije redukovala, svodeći ih na nivo manjinskih prava. Danas u Hrvatskoj postoji javno proklamovano građansko društvo, izjednačeni su pojmovi hrvatske nacije, hrvatske države i građanskog društva i došlo je do hegemonije hrvatske nacije nad drugim etničkim grupama, posebno Srbima.

Totalitet građanske nacije i totalitet etničke nacije, svaki za sebe, ne mogu obezbijediti stabilnost države i društva. Poremećaj demokratskog balansa etničkog i

⁵⁰Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svjetlost, Sarajevo, 1976., str. 141.

građanskog u bivšoj Jugoslaviji početkom devedesetih godina doveo je do međunacionalnog vjerskog rata, što upućuje na suštinski značaj ravnoteže etničkih i građanskih sadržaja u identitetu nacije. Različiti oblici građanskih nacija imaju nekoliko zajedničkih karakteristika:

- nastaju historijskim procesom agregacije različitih vrijednosti,
- rezultat su demokratske koegzistencije i suživota različitih društvenih grupa, pri čemu se identiteti tih grupa vremenom prožimaju i nastaje jedna nova zajednička vrijednost i identitet,
- nastaju kasnije u odnosu na državu, jer se mogu konstituisati samo u okviru ambijenta već stvorene države,
- građanska nacija podržava državu i obuhvata je kao suštinski sadržaj nacionalnih vrijednosti.

Pitanje odnosa naroda i nacije posebno je značajno za Bosnu i Hercegovinu, gdje narod čine tri etničke nacije, pa je suštinsko pitanje kako urediti državu u demokratskom balansu građanskog i etničkog u tri različite i često suprotstavljene cjeline. U socijalističkom periodu bivše Jugoslavije narod je obuhvatao više etničkih nacija i iskazivao se kao cjelina u formi socijalističkog građanskog društva.

Pojam „radni ljudi i građani” u ustavu je uvijek bio uz pojmove „ravnopravni narodi i republike”. Uprkos postojanju socijalističkog demosa, tokom četrdeset godina na njegovoj osnovi nije se uspostavila građanska nacija, što ukazuje na to da je etnička osnova naroda bila izvorni nacionalni identitet na kojem se etatski nadograđivao građanski nacionalni sadržaj.

Navedeni proces se odvijao sve dok je država bila snažna, a opadanjem njene moći opadao je i građanski sadržaj u identitetu nacija, a rastao etnički. Izgrađivanje demokratskog balansa etničkog i građanskog sadržaja u Bosni i Hercegovini je od suštinskog značaja za opstanak i razvoj države i društva.

U Bosni i Hercegovini krajem XIX i početkom XX vijeka konstituisane su tri etničke nacije kao posebne zajednice koje su kroz koegzistenciju i suživot trebale da izgrade novu zajedničku građansku vrijednost na osnovi tri posebne etničke vrijednosti. Međutim, ovo se nije dogodilo iz objektivnih okolnosti, jer tri etničke nacije u Bosni nisu imale svoju državu i nisu bile državotvorni subjekti.

Danas predstavnici nacija u Bosni imaju historijski izazov da sa zakašnjenjem od stotinu godina stvore novu zajedničku građansku vrijednost koja prevazilazi međunacionalne podjele, jer bez ovog poduhvata Bosna ne može normalno da funkcioniše kao država i društvo. Vrijednosti Evropske unije i njihov uvoz u Bosnu je povoljna historijska prilika da se navedeni poduhvat ostvari.

Etničko i građansko su prirodni sadržaji identiteta nacija u Bosni i Hercegovini i ne isključuju se međusobno, ukoliko se nacije iskazuju kao demokratske kategorije. Činjenica da su se u Bosni i Hercegovini nakon osamdeset pet godina obnovile političke partije na etničkoj osnovi, dokazuje kontinuitet etničke nacije kod sve tri autohtone zajednice.⁵¹

Suština demokratskog balansa između etničkih i građanskih sadržaja je u međusobnom prihvatanju naroda i države. Postoji problem u odnosu naroda i države u Bosni i Hercegovini, jer tri nacije nikad nisu na identičan način prihvatale državu.

Uvijek je država za jedne bila „naša”, a za druge „tuđa”. Zbog različitog odnosa između naroda i države, na području Bosne i Hercegovine nije se uspostavila opšta, zajednička vrijednost koju prihvataju sve tri nacije.

Međunacionalna suprotstavljenost, u odnosu prema državi, uticala je na jačanje sukoba među nacijama neposredno. Politički predstavnici Srba, Hrvata i Bošnjaka nemaju usaglašenu ustavnu osnovu o modelu državnog uređenja u Bosni i Hercegovini da bi ova država bila prihvatljiva za sve tri nacije.

Demokratsko je pravo etničke nacije da svoje vrijednosti i interese institucionalizuje kroz državu, ali je u Bosni i Hercegovini problem što postoje tri etnička legitimeta i svaki ima pravo da podržavi svoje nacionalne vrijednosti.

Jedna država sa tri državotvorna subjekta nema kapacitet da bilo kojoj etničkoj naciji omogući optimalno ostvarivanje nacionalne državnosti, jer jedna etnička nacija može da podržavi svoje vrijednosti do granice ugrožavanja druge nacije. Etnički i građanski sadržaji i vrijednosti predstavljaju prirodne oblike nastajanja i identiteta nacija u Bosni i

⁵¹Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svetlost, Sarajevo, 1976., str. 144.

Hercegovini. Oba sadržaja se prožimaju u jednoj cjelini i zavisno od realnih historijskih okolnosti dominira jedan ili drugi oblik.

4.3.2. Estatistički oblici nacije

„Državne vlasti su na prostoru Bosne i Hercegovine i bivše jugoslovenske države nametale nacije u nekoliko osnovnih oblika:

- etatistička nacija kao potreba prevazilaženja međuetničkih sukoba,
- etatistička nacija kao interes države,
- etatistička nacija kao interes vladajuće elite i
- etatistička nacija kao balans etničkog i građanskog.“⁵²

Estatistička nacija kao oblik prevazilaženja etničkih sukoba. Vezir Topal Osman-paša (1861-1869) kao turski poglavar u Bosni je uviđao da su međuvjerski sukobi između etničkih grupa takvog intenziteta i obima da ugrožavaju funkcionisanje i opstanak turske države u Bosni i Hercegovini i zagovarao je teoriju o bošnjaštvu, kao opštaj vrijednosti, koja bi prevazišla sukobe i stabilizovala državu.

Njegova namjera bila je da se izgradi novi identitet u Bosni koji bi podržavao tursku državu i njene reforme i koji bi, istovremeno, sadržavao zajedničke vrijednosti za sve tri konfesionalne grupe.

Nastao je problem: kako bošnjaštvo, kao vjekovni identitet muslimanske etničke zajednice, učiniti prihvatljivim za druge dvije etničke zajednice (pravoslavce i katolike)? Bošnjaštvo kao novi opšti nacionalni identitet nužno bi se izgrađivao na višem opštijem nivou i vjera ne bi mogla biti njegov suštinski sadržaj. Umjesto islama kao suštine, bošnjaštvo bi imalo državu kao zajednički identitet koji bi obuhvatao i nadilazio sve tri vjere (islam, katoličanstvo i pravoslavlje).

Pred Muslimane se postavio problem: kako da prihvate bošnjaštvo bez islama kao suštinske vrijednosti i kako da priznaju ravnopravnost katolika i pravoslavaca, jer ako su svi Bošnjaci, tada su i svi ravnopravni pred zakonom? Uspostavljanjem bošnjaštva ukinuo

⁵²Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 31.

bi se povlašteni položaj Muslimana, etničke zajednice bi se izjednačile pred zakonom, a katolici i pravoslavci bi prihvatili postojeću državu.

S druge strane, postavio se problem pred katolike i pravoslavce: kako da prihvate novi nacionalni identitet i to onaj protiv koga su se vijekovima borili? Ideje Topal Osman-paše nisu mogle biti realizovane, jer se nijedna etnička zajednica u Bosni nije mogla odreći svog izvornog vjerskog identiteta i tradicije.

Neuspjeh pašinog projekta bio je determinisan objektivnim razlozima, zbog toga što je za prihvatanje novog identiteta trebalo vremena, a s druge strane, državno pitanje Bosne nije bilo riješeno i sve više je dobijalo međunarodni značaj u kontekstu Istočnog pitanja. Potvrdila se zakonitost da je oblik građanske nacije, kojim se „natkrovljaju“ i prevazilaze međuetničke razlike, moguće izgraditi jedino u pravno uređenoj državi koja je prihvaćena od naroda i koja ima kapacitet da omogući ostvarivanje političkog pluralizma i ljudskih prava.

Ideja Topal Osman-paše o bosanskoj naciji bila je protivrječna, jer je za stvaranje nove bosanske nacije trebala nova bosanska država, a ovaj turski vezir je imao dužnost da na prostoru Bosne jača Tursku, a ne da bosancima stvara posebnu državu. Pokušaj stvaranja bošnjaštva kao novog zajedničkog identiteta njenih stanovnika bio je iznuđen potez. Stanovnicima Bosne nije mogao da se nametne identitet turske nacije, pa je opcija bošnjaštva ostala jedina alternativa.

Bošnjaci (Muslimani) nisu nikada prihvatali identitet turske nacije niti su pristajali da se odreknu bosanskog identiteta, iako su bili privrženi turskoj državi. Podržavanje države Turske nije značilo i prihvatanje identiteta turske nacije. S druge strane, katolici (Hrvati) i pravoslavci (Srbi) nisu nikada prihvatali ni trusku državu ni bošnjaštvo kao zajednički identitet.

Etatistička nacija kao interes države. Ovaj oblik etatističke nacije karakterističan je za austrougarsku upravu u Bosni i Hercegovini, naročito u periodu od 1882. do 1900. godine. Dolaskom Kalaja na čelo Ministarstva finansija u Zajedničkoj vladu u Beču ponovo je aktivirana ideja bosanske nacije, u sličnoj formi kao i prethodna, Topal-pašina, ali s drugim državnim ciljevima. Benjamin Kalaj je ranije službovao u Srbiji,

poznavao je prilike na Balkanu, pa ga je Monarhija odredila za poglavara u Bosni nakon okupacije 1878. godine.⁵³

Kalaj je od početka svog mandata suzbijao hrvatski i srpski nacionalni pokret, jer je konstituisanje srpske i hrvatske nacije bilo suprotno imperijalnim interesima Monarhije. S druge strane, podržavao je muslimanski vladajući sloj, ne zbog Muslimana, već zbog interesa Monarhije u vezi s Istočnim pitanjem, jer se očekivala pomoć muslimanskog političkog faktora u realizaciji austrougarske imperijalne politike.

Kalaj je želio da u Bosni stvori etatističku naciju koja će podržavati državne interese Monarhije i stabilizovati njenu vlast, da bi se u što povoljnijim uslovima izvršila aneksija Bosne. Austrougarska je namjeravala stvoriti naciju i sa nivoa svojih državnih interesa odrediti nacionalnu vrijednost i identitet.

Ovaj proces Kalaj je intenzivirao u periodu konstituisanja nacionalnih pokreta u Bosni i Hercegovini. Konstituisanje bosanske nacije negiralo je posebnost hrvatskoj i srpskoj, a Muslimani su bosansku naciju opet razumijevali kao oblik vlastite državotvornosti. Iako je ideja bosanske nacije, na prvi pogled, stvarala povoljniji položaj za Muslimane u državnoj vlasti, oni većinom nisu željeli da prihvate nametnutu vrijednost izvan njihovog nacionalnog, etničkog i vjerskog identiteta, ali je jedan dio Muslimana prihvatao ideju bosanske nacije.

Monarhiji je trebao, iz političkih i imperijalnih državnih razloga, jedan oblik nametnute, normirane građanske nacije koja nadilazi posebne etničke i konfesionalne razlike i koja će podržavati Austrougarsku državu. Monarhija je kao složena država bila opterećena nacionalnim pitanjem zbog velikog broja pripadnika slovenskog stanovništva koje se, sticajem društveno-historijskih prilika, na različite načine konstituisalo kroz nacionalne pokrete.

U navedenom kontekstu traženi su načini, u nivou teorije i političke prakse, kako da se formalno zadovolje interesi različitih etničkih grupa, a da se istovremeno obezbijedi dominacija austrijske i ugarske nacije. U namjeri da se ovo složeno pitanje razriješi u skladu s interesima Krune, nastale su i teorije o kulturnim nacijama.

⁵³Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 35.

Prema ovim teorijama etnički elementi nacije ne bi imali političku konstitutivnost, već bi ostali na nivou izražavanja kulturnog identiteta, čime bi etničke zajednice bile svedene na etničke grupe. Politička konstitutivnost (državotvornost) dolazila bi „odozgo”, od strane državne vlasti, koja je utemeljena na interesima austrijske i mađarske nacije. U suštini, sve ono nacionalno, različito, što dolazi izvorno „odozdo” iz naroda, moglo bi da se izražava u granicama kulturnih nacionalnih identiteta. Stvaranje bosanske nacije je, u suštini, bio pokušaj učvršćivanja austrougarske vlasti Bosni i onemogućavanje političkog iskazivanja legitimnih narodnih interesa.

Monarhiji je trebala saradnja među stanovništvom različite vjere, u fazi ideje o bosanskoj naciji, a kasnije, pred Prvi svjetski rat, Monarhiji je trebao sukob između Srba, s jedne, i Hrvata i Muslimana, s druge strane, jer je to odgovaralo njenim agresorskim namjerama prema Srbiji. Austrougarska je kao evropska država uspostavila formalnu pravnu jednakost vjerskih zajednica, ali je nastojala da sve zajednice stavi pod državnu kontrolu. Državna vlast je bila protiv konstituisanja nacionalnih pokreta u Bosni i nastojala je na različite načine da ih spriječi, kontroliše ili da ih međusobno suprotstavi.

Estatistička nacija kao interes vladajuće elite. Slovenačko-hrvatsko-srpsko jugoslovenstvo bilo je tipični oblik državne prisile nad nacionalnim identitetima naroda i nije imalo legitimnu demokratsku osnovu. Narodi koji su „svojom voljom” formirali državu SHS, vijekovima su živjeli u odvojenim političkim sistemima koji se mogu pojmiti i kao različite civilizacije.⁵⁴

Nova jugoslovenska nacija i nova zajednička država formirane su na nelegitimnoj osnovi izvan volje naroda. U prvoj zajedničkoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca navedene tri nacije postale su državotvorne i u osnovi bila je to politička federacija. Jugoslovenstvo je nametnuto deset godina nakon formiranja zajedničke države uvođenjem diktature kralja Aleksandra i državnom prisilom. Srbi, Hrvati i Slovenci i ostali građani zajedničke države bez svoje volje zvanično su postali Jugosloveni.

Nametnuto i nelegitimno jugoslovenstvo imalo je negativnu ulogu u međunacionalnim odnosima i nije nikada prihvaćeno kao izvorni nacionalni identitet. Nametanjem jugoslovenstva etničkim nacijama je oduzet konstitutivni subjektivitet. Srbi,

⁵⁴Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Müller – Hennig, Sarajevo, 2017., str. 36.

Hrvati i Slovenci su imali različit odnos prema novoj nametnutoj državi i naciji. Hrvati su bili protiv nove države i nove nacije i smatrali su da je nelegitimna i nedemokratska i da je uspostavljena protiv volje hrvatskog naroda.

Slovenci su takođe bili protiv nove države i nacije, ali u prikrivenijoj formi, jer su izgrađivali mnjenje o samostalnoj Sloveniji, a istovremeno su koristili kapacitete i pogodnosti postojeće nametnute države.

Realni kapaciteti srpske nacije stavljeni su u funkciju odbrane nerealnog jugoslovenskog identiteta koji nikada nije imao izvor u originernim interesima nijedne, pa ni srpske nacije. Posljedice nametnutog i nelegitimmog jugoslovenstva iskazale su se u svojoj tragičnoj formi u procesu disolucije Jugoslavije i međunacionalnih ratova krajem XX vijeka.

U nauci nije objašnjeno kako je srpska nacija kao najbrojnija na zapadnom Balkanu, koja je imala svoju međunarodno priznatu državu Srbiju, mogla da prihvati nametnuto jugoslovensku vrijednost i da se za nju bori i pored toga što je ta jugoslovenska vrijednost bila pogubna za srpske nacionalne interese.

Etatistička nacija kao balans etničkog i građanskog identiteta. Ovaj oblik nacije karakterističan je za period jugoslovenske države od 1945. do 1990. godine, jer je obuhvatao i etničke i građanske nacionalne sadržaje. Komunistička partija Jugoslavije, kao novi subjekt državne vlasti, priznala je legitimnost etničkih nacija i njihovo državotvorno pravo.

S druge strane, Komunistička partija je imala vitalni interes da cijelom društvu (svim etničkim nacijama) nametne jugoslovenstvo s novim, socijalističkim sadržajem. Odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, od 29. novembra 1943. godine u Jajcu, jugoslovenskadržava preuređena je u federaciju i etničkim nacijama je priznato pravo da se podržave kroz republike kao konstitutivne dijelove države (pitanje Srbije kao federalne jedinice odgođeno je za kasnije vrijeme i ona nije tretirana na isti način kao Slovenija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina).

Historijske okolnosti su determinisale da se na osnovi etniciteta tri vjerske zajednice katolici, pravoslavci i Muslimani konstituišu u tri etničke nacije s težnjom da stvore i urede državu po svojim interesima i vrijednostima.

Tri nacije nisu uspjele da stvore svoje države, zbog prisustva drugih država na teritoriji Bosne i Hercegovine, ali nisu uspjele ni da izgrade novu zajedničku natkrovljujuću građansku vrijednost. Nametanje etatističkih nacionalnih vrijednosti samo je pojačalo otpor i učvrstilo tri nacije kao etničke političke zajednice. Etnički identitet nastao u drugoj polovini XIX vijeka opstao je i u XX vijeku i dominira i na početku XXI vijeka.

5. NACIONALNE STRANKE I NACIONALNI IDENTITETI U BIH

5.1. Koncept identiteta

Je li nacionalni identitet „naučeni“ identitet? U porodici nas uče jeziku, vjerskim simbolima koje prihvaćamo kao „naše“, uče nas prehrani (dopuštenom i zabranjenom u prehrani) itd. To nam poslije postaje važno i za izgradnju individualnog i grupnog identiteta.

Međutim, nacionalni identitet može tokom života jačati ili slabiti, imati snažniji ili slabiji utjecaj u čovjekov život (druženje, brak...). U djetinjstvu dobivamo saznanja (u okviru porodice) što znači biti „naš“ („naša porodica“, „naša nacija“, „naša konfesija“). „Naš“ identitet uključuje osjećaj pripadnosti „našoj“ naciji u odnosu na „njihovu“ naciju (što je osjećaj pripadnosti našoj nacionalnoj ili religijskoj grupi snažniji, to je veća barijera prema „njima“, pripadnicima „drugih“ nacionalnih i vjerskih grupa).⁵⁵

Pitanje nacionalnog identiteta ne postavlja se na isti način u višenacionalnim i jednonacionalnim zemljama. Na primjer, ono u Bosni i Hercegovini ima jednu važnost, u Japanu sasvim drugu. Kod Japanaca se ne javlja problem identiteta unutar vlastitadruštva. Ta otočna zemlja bila je dugo izolirana od ostalog svijeta, nisu jepogodile razne migracije i premještanja stanovništva ostalog dijela svijeta. Na području ex Jugoslavije potpuno je drugačija situacija.

Distanca se osjećala i u „sukobima niskog intenziteta“ poput (ne)poželjnosti susjedstva, (ne)odlaska u kafić, (ne)kupovine robe u trgovini čiji je vlasnik osoba druge nacionalnosti i sličnih lokalnih zajednica Bosne i Hercegovine. Dakle, nacionalna distanca može se utvrditi preko pitanja o ravnopravnosti drugoga (pristajemo li na to), bismo li ga za susjeda, bismo li imali išta pravotiv da nam on bude šef, bismo li stupili u brak ili dopustili da naše dijete stupi u brak s njima (da se orodimo) itd. U osvrtu na prisutnu kolokvijalnu upotrebu identitet je:

- odnos po kojemu je u različitim okolnostima nešto jednako samo sebi, identično sa samim sobom, potpuno isto,
- ukupnost fakata na osnovu kojih se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge osobe (ime i prezime, fizički izgled i sl.),

⁵⁵ Giddens, A., Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003., str. 47.

- pripadnosti grupaciji, etničkoj skupini, naciji.⁵⁶

Identitet predstavlja način na koji vidimo sebe i svoju ličnost. Kao moderni konstrukt stalno je otvoren proces na svim nivoima njegove aktivacije i artikulacije. Osvrćući se na dijalektiku između slobode i prinude, na mogućnost izbora isključivo pod utjecajem životne stvarnosti, prikidan prizor stratezima identiteta je predstavljen u liku Janusa sa dva lica, jednim okrenutim u prošlost, a drugim u budućnost.

Iako, ne okreće lice od prošlosti, onoga što je bilo i što još uvijek jest, predstavlja istovremeno i prelaz iz prošlosti u sadašnjost, iz jednoga stanja u drugo, iz jednoga svijeta u drugi.⁵⁷

Definicija identiteta ne uključuje samo njegovo stanovište o moralnim i duhovnim pitanjima nego i odnos prema definisanoj zajednici. Shvatajući dijalektiku individualnog i društvenog može se ustanoviti da su personalni i kolektivni identiteti dvije strane istog procesa, sazrijevanja čovjekove ličnosti.⁵⁸

5.1.1. Socijalizacija u podlozi personalnog i kolektivnog identiteta

Identifikacija je prva faza u konstituisanju identiteta, a svođenje identiteta na proces identifikacije vodi pretjeranoj socijalizaciji.

Identitet, podrazumijeva pozitivan proces osvajanja nezavisnosti i slobode kao i negativan proces odvajanja od zajednice kojoj pripadamo (porodice, socijalne grupe, kulture). Personalni i kolektivni identitet su relacioni jer situiraju osobu u okolinu, personalni odnoseći se na različitosti a kolektivni na sličnosti. Personalni i socijalni integritet, integracijom u sociokulturalnu sredinu predstavljaju korak u procesu identifikacije.

Dobro prilagođena individua, kolektivnim identitetom pripada zajednici koja joj pruža zaštitu i sigurnost. Ipak, to je ontološki nesigurni identitet jer je individua van kolektiva prazna i nekompletna. Da bi našla čvrst oslonac u svijetu u kojem živi i da ne bi sve sukobe i promjene u okolini doživljavala kao krah identiteta, mora izgraditi i personalni integritet koji će je zaštititi od poremećaja u okolnom svijetu i pomoći joj da se usaglasi sa

⁵⁶ Jahić, Dž., Rječnik bosanskog jezika, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo, 2011., str. 151.

⁵⁷ <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto, 04.06.2020.

⁵⁸ Golubović, Z., Ja i drugi Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd, 1999., str. 35.

sredinom i svojim unutrašnjim životom. Tek kada su usaglašeni personalni i socijalni integritet, individua je u stanju formirati personalni identitet.⁵⁹

Kolektivno biće se izražava u religioznom vjerovanju, moralnoj praksi, nacionalnoj tradiciji i kolektivnom mišljenju reflektujući individualnu prošlost kao sjećanje, a kolektivnu kao historiju.

Socijalizacija je odnos koji individua uspostavlja sa okolinom, integracijom kulture društva u strukturu svoje ličnosti. Dio je složenog procesa formiranja individualnog i kolektivnog identiteta predstavljajući recipročno prilagođavanje individue i društva naglašavajući individualne komponente u personalnom a uklapanje u socijalni kontekst u kolektivnom identitetu. Riječ je o aktivnom prilagođavanju kada se pojedinac ne prilagođava svim uslovima nego samo onima koji su najpovoljniji za razvojnje njegove ličnosti.

Proces socijalizacije je kanal kroz koji se priprema podloga za formiranje personalnog i kolektivnih identiteta, pomoću identifikacije individue sa važnim drugim tj. autoritetom. Individuaciju, treba shvatiti kao evoluciju u procesu socijalizacije. Kada ona izostane, identifikacija kao rezultat daje seriju bezličnih jedinki, koje postaju dio gomile kao amorfne mase bez identiteta.⁶⁰

Formiranje identiteta je složen proces u kojem pojedinac mora istovremeno svladati protivrječnosti situacije i one u samom sebi. Iz tih razloga ovladavanje konfliktima i krizama je značajna komponenta formiranja identiteta. Najobuhvatniji oblik kolektivnog identiteta u moderno doba je nacionalni identitet. Sačinjen je od samoidentifikacije sa nacionalnom grupom uz osjećaj pripadnosti, pozitivnih/negativnih stavova o nacionalnoj grupi i uključenosti u rad i život svoje nacionalne grupe. Povezivanje identiteta sa nacijom u kategoriju nacionalnog identiteta kao cilj obrazovanja predstavlja objedinjavanje paralelnih procesa identifikacije. Tada nacionalna pripadnost postaje bliska formulaciji istovremene „želje za pripadnošću sebi“, i multipersonalnoj zajednici s kojom i unutar kojese vrši proces identifikacije.⁶¹

⁵⁹ Golubović, Z., Ja i drugi Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd, 1999., str. 36.

⁶⁰ Isto, str. 38.

⁶¹ Majić, I., Nacionalizacija konfesije, konfesionalizacija nacije (Odnos nacionalnog i konfesionalnog identiteta u današnjoj Bosni i Hercegovini), Filološke studije, 2012., str. 163.

5.2. Izgradnja nacionalnog identiteta kao opći cilj odgoja i obrazovanja u BiH

Potreba za obrazovanjem usađena je duboko u modernu psihu. Svako društvo je uslovljeno kvalitetom i ishodima obrazovanja, pa je njegova koncepcija i sadržaj društveno definisana. Kroz obrazovanje se utvrđuju i prenose društvene norme i vrijednosti, razvija osjećanje pripadnosti svojoj zajednici tj. (nacionalni) identitet. Upravo zato države preuzimaju brigu o finansiranju obrazovanja. Sociolozi podsjećaju da obrazovanje nema u sebi „raison de etr“, već služi ciljevima društva, što se ponekad možda i s razlogom, u pedagoškoj teoriji i praksi zaboravlja.

Škola je prvi oblik institucionalizacije i profesionalizacije odgoja i obrazovanja kao iskonske ljudske potrebe tradiranja kulture sa starijih na mlade. Međutim, globalizacija je ovo ekskluzivno pravo škole učinila upitnim, jer se obrazovanje odvija i izvan školskog sistema. Učenje je „sui generis“ obilježje naše vrste, ali nije ekskluzivitet škole.⁶²

Identitet je, proizvod odnosa moći i znanja ukazujući da istina nikada nije izvan moći, da je proizvode različiti oblici prisile, da svako društvo ima vlastiti „režim istine“ koja predstavlja tipove diskursa koje prihvata i stavlja ih u službu istine. Istina tako utječe na formiranje identiteta, a obrazovanje postaje znanje o identitetu. Tada odgojno-obrazovne institucije kao sveobuhvatni sistem okupljaju instrumente izgradnje identiteta u skladu sa ciljevima koje postavlja društvo, kreirajući homogenost pri usvajanju pojmova prihvatljivih za cijelu naciju.

Obrazovni sistem može biti pozornica ideoloških modela i iz njih proisteklih konfliktata. Emancipatorski resursi obrazovnog sistema suočavaju se sa skrivenim opasnostima implicitne teorije samih nastavnika i skrivenog kurikuluma.

Tako, ako se izuzme neosporno velika uloga roditelja u obrazovnom procesu i socijalizaciji individue, kao i drugi neinstitucionalni agensi socijalizacije (vršnjačka grupa, mediji itd), od obrazovnog sistema i sadržaja nastavnih planova i programa/kurikuluma po kojima se đaci obrazuju najdirektnije zavisi budućnost svakog društva.

⁶² Golubović, Z., Ja i drugi Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd, 1999., str. 41.

Sektor obrazovanja u BiH je kompleksno struktuiran. Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi entiteta, kantona, te Statut Brčko Distrikta određuju nadležnost za sprovođenje obrazovnih politika na nivou:

- općina,
- kantona,
- entiteta i
- na nivou Brčko Distrikta.

Na nivou države BiH obrazovanje je u nadležnosti Ministarstva civilnih poslova BiH koje koordinira aktivnosti, usklađuje planove entitetskih tijela vlasti i definiše strategije na međunarodnom planu, a kreiranje politika obrazovanja je na nižim nivoima vlasti.⁶³

Entitetski nivo u Federaciji Bosne i Hercegovine karakteriše decentralizirani obrazovni sistem na nivou deset kantona, dok je u Republici Srpskoj obrazovni sistem centraliziran. U Federaciji Bosne i Hercegovine federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke ima koordinirajuću ulogu za planiranje i sprovođenje aktivnosti vezanih uz obrazovnu politiku u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok kantonalna ministarstva obrazovanja imaju nadležnosti za utvrđivanje obrazovnih politika, uključujući donošenje propisa o obrazovanju i osiguranju obrazovanja u svakom kantonu pojedinačno. U Republici Srpskoj entitetsko Ministarstvo obrazovanja predstavlja najvišu administrativnu instancu. Brčko Distrikt ima zasebni obrazovni sistem.⁶⁴

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini tako treba da doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, sljedeći opće ciljeve definisane Okvirnim zakonom koji „proizilaze iz opće prihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosti sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini.“

Očigledno je da i ovako površan osvrt na prisutne ciljeve obrazovanja na različitim nivoima u Bosni i Hercegovini ukazuje na društvenu važnost i cilj razvoja nacionalnog

⁶³ Sadiković, M., Kako učimo našu djecu, Studija o segregaciji u obrazovanju: Dvije škole pod jednim krovom, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu Asocijacija alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS), Sarajevo, 2012., str. 82-83.

⁶⁴ Isto, str. 89.

identiteta kroz obrazovanje kao njegov instrument. S obzirom da je zakonski definisan, opći obrazovni cilj je osnova konkretnim zadacima u kurikulumima, čiju realizaciju možemo nazrijeti u fenomenu „dvije škole pod jednim krvom“ i razlomljenom obrazovnom sistemu po nacionalnom ključu.

Ipak zvanični kurikulumi usaglašeni sa zakonom realizuju kao odgojno-obrazovni cilj, razvoj vlastitog nacionalnog identiteta uz poštovanje prema razlicitostima ali je jedino u zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS isplivala na površinu teza o implicitnoj teoriji nastavnika i skrivenom kurikulumu u formi otvorene zabrane nastavnicima da didaktičkim materijalima ili vlastitim izjavama vrijeđaju jezik, kulturu i religiju učenika bilo koje nacionalne, etničke ili religijske grupe, što predstavlja banalnu reinterpretaciju člana 3. Okvirnog zakona obrazovanju u BiH koji garantira jednake mogućnosti. To nas dovodi do implicitne teorije nastavnika koja podrazumijeva na stavnikove vlastite stavove i vrijednosti koje se kao podrazumijevajuće prožimaju kroz propisane nastavne sadržaje.

U uvjetima BiH popis stanovništva ima kvalitativno evaluativni karakter za opći cilj obrazovanja BiH u dijelu razvoja nacionalnog identiteta i pripadnosti državi Bosni i Hercegovini. Pitanje se postavlja u kojoj dimenziji se može pojaviti skriveni kurikulum u implicitnoj teoriji nastavnika u obrazovnim uvjetima BiH s obziromna zakonski definisani cilj obrazovanja.

Stoga, teorijske protivrječnosti etničkog i građanskog koncepta nacije primjećuju se i u samom određenju svrhe i općih ciljeva u zakonu o obrazovanju. Naime etnički koncept nacije obuhvata osjećanje identifikacije posebnosti po kojoj se osoba razlikuje od ostalih pripadnošću toj zajednici. Razlike među etničkim skupinama su određene:

- jezikom,
- historijom,
- porijeklom i religijom,
- ukazujući da su etničke razlike naučene i društveno uspostavljene.⁶⁵

Sami opći ciljevi obrazovanja između ostalog proizilaze iz „vlastitih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini“, te je priodno da tako

⁶⁵ Fočo, S., Sociologija odgoja i obrazovanja, Dom Štampe, Zenica, 2003., str. 26.

uspostavljeni cilj rezultuje samom re alizacijom i naglašavanjem tih razlika u obrazovnoj praksi i obrazovnim ishodima u ovom polju.

Interesantno je da upravo građanski koncept doživljavanja nacije koji se temelji na ljudskim pravima i državljanjskom pripadanju zemlji spajajući nacionalnost sa građanstvom i državljanstvom u narednim općim ciljevima ali se i u svrsi obrazovanja definiše kao zakonska i pravna podloga demokratskog sistema, vodeći ka implicitnim demokratskim dvojbama.

Moderna, građanska nacija nije zamjena za personalni i druge vrste grupnog identiteta, već je samo zajednički okvir koji pruža garancije svojim članovima da žive i djeluju kao građani date političke zajednice.

U promjenljivom svijetu punom neizvjesnosti, dužnost nastavnika je kao faktoru sekundarne socijalizacije pripremiti dijete za mnoge izazove globalnog svijeta i ispuniti cilj obrazovanja, osiguravajući prijenos znanja, vrijednosti i kulturne tradicije.⁶⁶ Nacionalne stranke imaju ključnu ulogu u kontekstu formiranja i odražavanja nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, od početka rada na prostoru Bosne i Hercegovine, pa do danas, nacionalne stranke konstantno imaju ogroman utjecaj na formiranje nacionalnih identiteta.

⁶⁶ Pavičić - Vukičević, J., Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole, Na sajtu, Pedagogijska istraživanja, 2013., str. 119.

6. ZAKLJUČAK

Nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini datiraju od vladavine Austro – ugarske monarhije, pa do danas. Tačnije, prve političke stranke u našoj zemlji su formirane početkom prošlog stoljeća u vrijeme Austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Od tog perioda ujedno možemo i pratiti razvoj višestranačke demokracije u BiH. Tokom 1910. godine proveli su se izbori u maju mjesecu i naknadni u septembru. U to vrijeme su se već počele razvijati stranke s nacionalnim predznakom, tipa: Srpska narodna organizacija, Muslimanska narodna organizacija, Hrvatska narodna zajednica, te Hrvatska katolička udruga.

Znači, prvo političko organizovanje u Bosni i Hercegovini se odvijalo na etničko – konfessionalnom principu. Nakon Prvog svjetskog rata se ujedno i prekida politički subjektivitet BiH. Nakon Drugog svjetskog rata se ujendo i obnavlja državnost Bosne i Hercegovine, i uspostavlja se diktatura komunističke partije uz zabranu osnivanja političke stranka, pa sve do 1990. godine kada se obnavlja višestranačje u našoj zemlji.

Kao što smo već ranije i istakli, u prikazu najvažnijih političkih stranaka koje su se pojavile uoči prvih višestranačkih izbora u našoj zemlji, obuhvaćene su one stranke koje su ostvarile značajniji rezultat na izborima 1990. godine, kao i one čija je tadašnja pojava rezultirala određenim demokratskim razvojem ili raslojavanjem. Najvažnije stranke u tom razdoblju su: Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH), Stranka reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ), Stranka demokratske akcije (SDA), Muslimansko-bošnjačka organizacija (MBO), Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ BiH).

Tokom višestranačkih izbora, koji su se održali 1990. godine, nacionalne stranke SDA, SDS i HDZ BiH ostvaruju uvjerljivu pobjedu i to na isključivim i međusobno suprostavljenim nacionalnim programima. S druge strane, zbog velike političke snage tri nacionalne stranke, te njihovoga apsolutnog nadzora nad svim društvenim tijekovima u područjima pod njihovim vojno-političkim nadzorom, demokratizacija i politička diferencijacija u Bosni i Hercegovini, u postratnom periodu, mogla se odvijati samo unutar ovih velikih nacionanih stranaka-pokreta.

Nacionalni kolektivizam doveo je gotovo do refeudalizacije bosansko-hercegovačkog društva. Premještanje od ličnog ka nacionalnom dovelo je do strašnog podaništva nacionalnoj oligarhiji. Nacionalne stranke brzo su se transformirale u nacionalističke. To i nisu bile izgrađene stranke, nego tri totalitarna pokreta koji samim tim što su totalitarni nisu mogli biti demokratski. Njihova isključivost onemogućila je bilo kakav pozitivan dogovor, a olako su posegnule silom kao glavnim „argumentom“ za opravdanje svog stava.

Nacionalni konflikti povećavali su unutarnje jedinstvo i homogenizaciju svake nacije u sukobu. Naravno, treba istaknuti da nacionalne stranke nisu same po sebi prouzrokovale rat, ali su, nepositno, pridonijele da on bude još krvaviji.

Generalna hipoteza: „*Nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini su, između ostalih faktora, doprinijele formiranju nacionalnih identiteta*“, je dokazana. Kroz cijeli rad smo naglašavali da su nacionalne stranke jedini krivci formiranja nacionalnih identiteta. Drugim riječima, nacionalne stranke imaju ključnu ulogu u kontekstu formiranja i odražavanja nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini. Od početka rada na prostoru Bosne i Hercegovine, pa do danas, nacionalne stranke konstantno imaju ogroman utjecaj na formiranje nacionalnih identiteta.

Pojmoćna hipoteza: „*Sveprisutno pitanje nacionalnog identiteta vodi do potenciranja etnonacionalnih stavova kod donosioca političkih odluka*“, je dokazana. Donosioci političkih odluka svakako potenciraju etnonacionalne stavove, jer istim prikazuju samoidentifikaciju sa nacionalnom grupom uz osjećaj pripadnosti stavova o nacionalnoj grupi i uključenosti u rad i život svoje nacionalne grupe. Prikazali smo da povezivanje identiteta sa nacijom u kategoriju nacionalnog identiteta kao cilj obrazovanja predstavlja objedinjavanje paralelnih procesa identifikacije.

Pomoćna hipoteza: „*Za političko djelovanje nacionalnih stranaka nastalih nakon raspada bivše Jugoslavije veliki značaj imaju nacionalni identiteti*“, je dokazana. Ne samo u Bosni i Hercegovini, tako i u zemljama bivše Jugoslavije veliki značaj imaju nacionalni identiteti. Kompletno političko djelovanja nacionalnih stranaka se bazira na nacionalnom identitetu, barem kada su u pitanju vladajuće nacionalne stranke.

Pomoćna hipoteza: „*Tri najveće nacionalne stranke su usko povezane sa religijskim zajednicama, među njima postoji jak međuodnos*“ je dokazana. Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica i Savez nezavisnih socijaldemokrata usko sarađuju sa religijskim zajednicama, i postoji jak međuodnos među njima. Kako SDA usko sarađuju sa Islamskom vjerskom zajednicom, tako i Hrvatska demokratska zajednica sarađuju sa Vrhbosanskom nadbiskupijom i Vinkom Puljićem na čelu. Takođe, po default-u i SNSD takođe usko sarađuje sa Srpsko pravoslavnom crkvom.

7. LITERATURA

Popis knjiga i članaka:

- 1) Bakić, I., Nacija i religija, Bosna public, Sarajevo, 1994.
- 2) Čulinović, F., Državno pravna istorija jugoslovenskih zemalja devetnaestog i dvadesetog vijeka, Školska knjiga, Zagreb, 1953.
- 3) Fočo, S., Sociologija odgoja i obrazovanja, Dom Štampe, Zenica, 2003..
- 4) Giddens, A., Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003.
- 5) Golubović, Z., Ja i drugi Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd, 1999.
- 6) Hadžijahic, M., Nastanak i razvoj nacionalnih pokreta u BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
- 7) Hrvatska enciklopedija, Leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.
- 8) Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH 1878-1914, Svjetlost, Sarajevo, 1976.
- 9) Jahić, Dž., Rječnik bosanskog jezika, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo, 2011.
- 10) Jukić, Z., Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2009.
- 11) Leksikon država svijeta, Ekstrade d.o.o., Rijeka, 2005.
- 12) Lerotić, Z., Načela federalizma višenacionalne države, Globus Zagreb, 1985.
- 13) Majić, I., Nacionalizacija konfesije, konfesionalizacija nacije (Odnos nacionalnog i konfesionalnog identiteta u današnjoj Bosni i Hercegovini), Filološke studije, 2012.
- 14) Malcolm, N., Povijest Bosne: kratki pregled, Novi Liber – Dani, Sarajevo - Zagreb, 1995.
- 15) Markešić, I., Kako smo sačuvali BiH, HNV - Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2004.
- 16) Mujkić, A., Pravda i etnonacionalizam, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
- 17) Nešković, R., Nedovršena država – politički sistem Bosne i Hercegovine, Marius Muller – Hennig, Sarajevo, 2017.
- 18) Pavičić-Vukičević, J., Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole, Na sajtu, Pedagogijska istraživanja, 2013.
- 19) Reicher, S., Hopkins, N., Self and nation, Sage Publications, London, 2001.
- 20) Sadiković, Ć., Politički sistemi, Pravni fakultet, Sarajevo, 1998.

- 21) Sadiković, M., Kako učimo našu djecu, Studija o segregaciji u obrazovanju: Dvije škole pod jednim krovom, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS), Sarajevo, 2012.
- 22) Sućeska, A., Istorija države i prava naroda SFRJ, Sarajevo, Univerzitet 1966.
- 23) Šakić, V., Suvremenih principi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2002.
- 24) Vukajlija, M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1980.

Internet izvori:

- 1) <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A2547/datasream/PDF/view>, preuzeto, 03.06.2020.
- 2) <https://www.parlament.ba/Content/Read/179?title=Periodaustrougarskevladavine>, preuzeto, 03.06.2020.
- 3) <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto, 04.06.2020.

8. KRATKA BIOGRAFIJA

Studentica Amela Muhović rođena 08.09.1993 godine u Livnu. Nakon završetka srednje škole smjer Tehničar za računalstvo sa odličnim rezultatom, akademske 2012. godine upisuje dodiplomski studij Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, tačnije odsjek Politologija. Nakon dobijanja zvanja Bachelor politologije, sa svim položenim ispitima, i kao redovan student, akademske 2016. godine upisuje postdiplomski studij na istom fakultetu, odsjek Politologija, smjer Upravljanje državom.

Strani jezik: Njemački (A2/2)

Radno iskustvo: Firma TAUNUS d.o.o. (administracija, finansije, kalkulacije, ulazne i izlazne fakture, kompenzacije, knjižna odobrenja, cesije, program PANTHEON), štamparija GIK OKO (administracija, ulazne i izlazne fakture, kalkulacije), firma UNIVERZALNO d.o.o. (administracija, finansije, kalkulacije, ulazne i izlazne fakture, kompenzacije, pdv, nivelicije, prijenosnice, nabavka robe, program E-LINE).